

TARİKATLAR ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME: MENZİL ÖRNEĞİ

Büşra YAKUT OĞUR*

Özet

Değişen ve gelişen 21.yy toplumunda halen ciddiyetle önemini koruyan ve üye potansiyelinde negatif yönde bir değişime rastlanmayan tarikatları anlamak ve anlamlandırmaya çalışmak, din sosyolojisi açısından önem arz eden meselelerden biridir. Türkiye gibi tarikat yapılanmalarının toplumsal yapı içerisinde ciddi bir öneme sahip olduğu ülkelerde bu konulara eğilmenin din sosyolojisi açısından yararlı olacağı düşünülerek bu çalışmanın yürütülmesine karar verilmiştir. Önemi ve popülaritesini hemen her zaman belli seviyelerde koruyan ve toplumda birçok kesime hitap edebilen bu yapıların incelenmesinin gerektiğini düşünerek böyle bir çalışmaya karar verilmiştir. Yapılan çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. Öncelikle giriş kısmında araştırmanın konu ve önemi dile getirilmiştir. Araştırmanın hipotezleri, yöntem ve tekniklerine yer verilip, daha sonra ise temel kavramlar kısmında ilgili olduğu düşünülen kavramlara yer verilmiştir. Birinci kısımda tasavvuf tarihinin gelişimine, İkinci kısımda tarikat ve tarikatların genel yapısına, üçüncü kısımda Nakşibendî tarikatının genel yapısı ve özelliklerine, dördüncü kısımda ise konu kapsamında yapılan anket ve mülakat görüşmelerinin bulgularına yer verilmiştir. Bu kapsamda 25 Menzil tarikatı mensubuna anket uygulanmış ve beşiyle de derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarikat, Tarikatların Toplumsal Analizi, Menzil Tarikatı.

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS ON SECTS: MENZIL CASE

Abstract

It is one of the most important issues for the sociology of religion to understand and make sense of the sects, which still maintain their serious importance in a changing and developing 21st century society and which do not have a negative change in member potential. In countries where it has a significant importance in the social structure sect embodiments such as Turkey would be beneficial in terms of the sociology of religion address these in mind it was decided to conduct this study. It was decided that such structures should be examined, which maintains its importance and popularity almost at certain levels and can appeal to many segments of the society. The study consists of four parts. First of all, the subject and the importance of the research are mentioned in the introduction. The hypotheses, methods and techniques of the research are included, and then the concepts that are thought to be related are included in the basic concepts section. In the first part, the development of the history of Sufism, in the second part the general structure of the orders and sects, in the third part the general structure and characteristics of the Naqshbandi order, in the fourth part the findings of the surveys and interviews conducted within the scope of the subject are given. In this context, 25 Range sect members were interviewed and in-depth interviews were conducted with five of them.

Keywords: Sect, Social Analysis of Sects, Menzil Sect.

GİRİŞ: Araştırmanın Konusu ve Amacı

Asırlar boyu İslamiyet'te önemini koruyan, insanları pek çok yönden etki altına alan en önemli akımlardan biri de tasavvuftur. İslami kültürel birikim ve inançları içerisinde barındıran Tasavvuf, son zamanlarda gerek ülkemizde gerekse diğer dünya ülkelerinde tekrar

---

* Sosyolog, Ağrı/Türkiye. E-Posta: busra.yakut@outlook.com ORCID Number: 0000-0003-1825-1169
Araştırma Makalesi/Research Article.
Başvuru/Received: 11.07.2019
Kabul/Accepted: 13.07.2019

ilgi odağı haline gelmiştir. Tasavvuf ve tarikat meselesi geçmişte de günümüzde de en çok eleştirilen, bazı kesimlerce din içerisinde ciddi bir öneme sahip olduğu düşünülürken, bazı kesimlerce ise ciddi manada eleştirilere maruz kalan bir profile sahiptir.

Toplum dediğimiz olgu etkileşim ve değişime oldukça açık canlı bir yapıdır. Son yüzyıllarda toplumsal yapının geçirdiği bu değişim sürecinde; din, aile, siyaset, sağlık, hukuk, eğitim, ekonomi gibi birçok kurumda işlevsel değişikliklerin, hatta bazılarında işlev bozukluklarının oluşması günümüz sosyal bilimcileri tarafından tartışılan en önemli konulardandır. Modern toplumda Cemaat hayatının bir getirisi olan birliktelik anlayışının yerini artık cemiyet hayatının bir getirisi olan ben merkezilik ve bireycilik almaya başlamıştır.

Ülkemiz, daha Osmanlı döneminde başlayan ve Atatürk devrimleriyle devam eden, halen de tam olarak rayına oturmamış bir değişim sürecine girmiştir. Bu süreçte Tekke ve Zaviyelerin kapatılması da özellikle ilmi ve tasavvufi anlamda ciddi bir statü kaybına yol açmıştır. Esasında ülkemizde de modernleşme hayallerinin bir getirisi olarak dini yaşantılar ve yapıların statü kaybına uğradığı bir gerçektir. Fakat ülkemizde hala tarikat gibi tasavvufi gruplara olan üyeliklerin ciddi oranlarda var olması bu nokta da, bireylerin bu yöneliminin sebeplerine eğilmemiz gerektiğini göstermektedir diye düşünmekteyiz. Yaşanan bu süreçlerle beraber, gelişen sanayi ve teknoloji artık insanların topluluk olmaktan çıkıp sadece bireysel bir yaşama dönmesine sebep olarak aslında insanlarda ciddi bir ‘yalnızlaşma’ süreci başlattı.

Giderek yalnızlığın etkilerini daha da çok hisseden bireylerde, bir yere ait olma, aidiyet hissine tutunma ve birliktelik duygusunu hissetme isteği de artmaya başladı. Bu noktada Durkheim’ın din anlayışının bizi destekleyen bir profile sahip olduğunu görmekteyiz. Şöyle ki Durkheim’a göre din; kolektif düşüncenin en uç şeklidir. Nitekim etimolojik olarak da Latince bağlanmak, birleşmek anlamına gelen bir sözcükten (to bind) türediğinin iddia eder. Ona göre kolektif bilinç dinin kaynağıdır. Yani Durkheim’a göre din ve dini ritüeller bireylerde bir birliktelik, kolektif bir hissiyat doğuracaktır. Çünkü dini ritüellerin olduğu yerde belirli bir amaç etrafında birleşen bireylerin birlik hissinden doğan bir güç vardır. Kolektif bilinç dinin kaynağıdır, kolektif bilincin kaynağı da ‘din’ dir. Çünkü dini faaliyet ve ritüellerin olduğu yerde birlik, bütünlük yani ‘toplum’ vardır. ‘Cemaat’ den ‘Cemiyete’ doğru evrilen toplumsal yapıda, bireyler ‘biz’den ‘ben’e geçişin etkilerini ziyadesiyle hissedip bu yalnızlık hissini gidermeye çalışmaktadır. Çevrelerinde bu hissiyatı gidermek için bazı aktiviteler, üyelik ve kurumlara katılma isteği doğmuştur. Türkiye gibi muhafazakâr yönü baskın olan ve İslami geleneklere önem veren bir toplum yapısına sahip olan ülkemizde de bireyler, bu hissiyatı sadece sosyal hayatlarındaki değişikliklerle değil, dini üyeliklerle de gidermeye çalışmaktadır.

Bu çalışmada temel olarak incelenmek istenen; insanların neden bir tarikata üye olma gereksinimi hissettiği, eski tarihsel bağlara sahip olan ve toplumda etki ve önemi geçmişten günümüze zamanına kadar taşınan tarikatların; önemini, işlevlerini, birey açısından ne ifade ettiğini, bireylerin hayatlarındaki etki ve değişimleri, bireyleri cezbedişini anlamlandırmak ve sosyolojik bir analizde bulunmaktır. Tabii acaba iddia ettiğimiz gibi günümüzdeki tarikat üyeliği gerçekten de bir yalnızlaşma hissiyatını gidermek için mi tercih edilmektedir? Ya da bu tercihin altında yatan başka sebepler de var mıdır? Araştırma kapsamında yapacağımız anket ve mülakatların değerlendirmesi sonucunda bu tezimizin doğruluk ve ya yanlışlık payını görüp değerlendireceğiz. Bireylerin dini bir müesseseye (tarikata gibi), üyeliğinin temelinde dini doyum isteğinin olduğu aşikârdır. Biz ise bu temel sebebin dışında, insanları tarikat üyeliğine götüren sosyo-psikolojik nedenleri tespit etmeye çalışacağız.

Araştırma da bu soruları Nakşibendî tarikatı üzerinden cevaplandırmak isteğimizin temelinde içinde bulunduğum çevrenin önemi esasında ilk sırada yer almaktadır. Muhafazakâr aile yapısında yetişen bir birey olarak, ailemin tamamının tarikat üyesi olmadığını bilmekteyim. Fakat tarikat üyesi olan bütün aile bireylerim de Nakşibendî tarikatına üye olması bu noktada kişisel merakımı arttırdı. Üyeliklerin tamamı bu tarikat silsilesi dâhilinde olup farklı bir tarikat üyeliğine rastlamadım. Ayrıca dedelerimin de bu tarikatta aktif bir şekilde bulunan ‘tarikata vekili’ statüsünde olmaları da beni bu tarikata iten bir başka sebepti.

Bu tarikatın ilgi odağı olmasına neden olan bir başka etkende Nakşibendîliğin hep diğer tarikatlardan daha aktif ve fazla bir üye potansiyeline sahip olduğu, aynı zamanda kurumsal yapılanmalarının da fazla olduğu görüşleri noktasında genel bir kanaatin bulunmasıdır. Çünkü yapılan araştırmalar ve medyaya yansıyan bilgilerde de Nakşibendîliğin özellikle siyaset ve ekonomide aktif şekilde bulunduğu bilgileri teyit edilmektedir. Özellikle Özal dönemiyle beraber siyasi platformlardan ciddi bir üye kitlesine sahip olan bu tarikatın, ekonomik yapılanmasında da kendine çok farklı sektörlerde işletmelerin olduğu da bilinmektedir. (gazete, internet bloğu, dergi, şirketler grubu, yemek sektörü-menzil kebab-, menzil kırtasiye, sağlık-hastane-, basım yayın-Semerkan yayınlarıyla kendi yayınlarını basmakta, ayrıca bir çok ilde üniversiteli öğrencilere barınma imkanı sağlayarak öğrenci evleri açmakta. Yine aynı şekilde bu tarikat temsilciliklerinin bulunduğu illerde belirli günlerde kadın ve erkeklere ‘sohbet günü’ dedikleri toplantı tarzında bilgilendirici programlar vermekte).

Konuyla İlgili Temel Kavramlar

Tasavvuf

Zaman içerisinde pek çok tasavvuf tarifi yapılmıştır. Bu durumda tasavvufun nazari ve akli değil de tecrübî bir ilim olmasının payı büyüktür. Yapılan tarifler kişilerin durumuna göre şekillenmiştir. Çoğu kimseler tasavvufu tarif ederken ahlak unsuruna öncelik tanırırlar. Bu eğilim sofiler arasında yaygın olduğu gibi sufilerin dışında kalan araştırmacılar ve kültürel tarihçiler arasında da oldukça yaygındır. Bu tarifleri anlamak için kısaca bazı örneklere yer verecek olursak:

İbn-i Haldun'a göre: "Bu ilim İslam toplumlarında ortaya çıkan şer-i ilimlerden birisidir. Asıl şudur: tasavvuf ehlinin yolu sahabe ve tabiundan gelen selefiyye büyükleri nazarındaki hak ve hidayet yolu idi. Tasavvufun esası dünya ziynet ve güzelliklerinden yüz çevirmek, insanların çoğunun meylettiği mal, makam ve diğer dünya zevklerinden kalbini ayırarak, halktan ayrı davranarak hakka yönelmek, ibadet ve taata sarılmaktır." (Türer, 2005: 17).

Tasavvuf İslamın Ahlak Anlayışının bir hayat tarzı olarak yaşanması tecrübesidir. İnsanın iç dünyasını imar edip kötü huyları iyilerle değiştirerek ahlaki olgunlaşmasını sağlamak ve hakikati anlatmak için benimsediği bir hayat felsefesidir (Bardakçı, 2005: 17).

Ebu Bekir Şibli' ye göre ise tasavvuf: " Karşılıklı dost ve sevgidir. Hiç bir kaygı duymadan Allah ile beraber olmaktır. Yakıcı bir ateştir. Duygu organlarını zapt etmek ve ruhun üfleşlerine kulak vermektir." (Kara, 2014: 28).

Ebu Bekir Temastani: Tasavvuf ıstıraptır. Bu yüzden, rahat ve sükûnun bulunduğu yerde tasavvuf olmaz (Öztürk, 1979: 17).

Ma'ruf el Kerhi; Tasavvuf, hakikatlere sarılmak ve halkın elindeki şeylerden ümidini kesmektir (Öztürk, 1979: 15).

Ebu Ali Ruzbari; Tasavvuf bütünüyle cehd ve gayrettir. Ona, vurdumduymazlık, aldırılmazlık, zaaf ve gaflet karıştırmayın (Öztürk, 1979: 15). Kovsa dahi sevgilinin kapısı önünde diz çökmek ve oradan ayrılmamaktır (Kara, 2014: 28).

Tasavvuf tasniflerinin ne kadar çeşitlendiğini görmekteyiz. Fakat her ne kadar farklı tasnifler mevcut olsa da genelde hepsinde temel ortak noktalar mevcuttur; manevi hayatı maddi hayata üstün kılmak, Allah'la kul arasındaki münasebeti iyice derinleştirmek.

Tarikat

Tarikat Arapça yol demektir. Bu kelime bir bakıma metod, usul anlamına gelir (Güngör, 1996: 1246). Tarikatlar dini daha içten, yoğun ve zahidane bir şekilde yaşamak amacıyla ana

dini akıma bağlı dini gruplardır. Bütün dinlerde kendini gösteren tasavvufi eğilimler, daha çok çeşitli halk tabakalarında tarikat şeklinde organize olurlar (Bayyığıt, 2014: 290).

Herhangi bir tarikatın kurucusu olan şeyhe ‘tarikatın piri’ denir. Tarikatın kurallarını tespit eden şeyhe ise ‘ikinci pir’ anlamına gelen ‘pir-i sani’ denir. Şeyhin yetiştirdiği müritler arasında derecesi ve bilgileri en iyi seviyede olduğu düşünülen müritler şeyhin yakın çevresinde bulunur ve şeyh bu müritleri diğer illere temsilcisi olarak icazet/izin vererek gönderebilir (Küçük, 2015: 318).

Tarikatlar, kurucu olan şeyhlerin adlarıyla anılır: Mesela, Hacı Bayram-ı Veli’nin kurduğu tarikata, Bayramiyye; Hacı Saban Veli’ninkine Sabaniyye; Hacı Bektaş Veli’ninkine de Bektaşiyeye denir (Yıldırım, 2009).

Genellikle Tarikat grupları ana dini gruptan ayrılmaksızın yoğun bir dini hayatı ifade etmektedir. Bununla birlikte tarikat üyeleri dini hayatı yoğun yaşama arzularının bir tezahürü olarak, çoğu zaman kendilerine özgü ibadet, zikir, sema ve ayinleriyle, sembolik kıyafet ve aksesuarlarıyla dikkat çekerler.

Tarikatlar tamamen dini gayelerle kurulmuş olsalar bile birtakım politik rollerde oynamışlardır. Bir şeyhin halk üzerindeki tesirinin boyutlarını tahmin edebilen makamlar, onun karizmatik şahsiyetinden faydalanabilmek için, yakınlık gösterdikleri gibi kendilerine karşı oldukları anlaşılan durumlarda da ona şüphe ile bakar ve hep dikkatli davranırlardı. Tarihte idam edilen şeyh veya sufilerin idam sebeplerine bakıldığında her ne kadar tersini iddia edenler olsa da, genelde politik sebepler olduğu görülmektedir (Küçük, 2015: 325).

Şeyhler, sufiler bazen onaylarıyla bir şeyin meşrulaşmasına, halkın içerisinde kabulüne veya reddine sebep olabilirler. Yani bazen ‘muhalefet partisi’ gibi davranabilirler ve devlet aleyhindeki muhalefet tarikatlar etrafında oluşturulabilirdi. Bu muhalif hareketlere tarihte verilebilecek en meşhur örnek ‘Şeyh Bedrettin’ olayıdır (Küçük, 2015: 325-326).

Tarikat, bir dini önderin gözetiminde çeşitli zikir, sema ve ibadetlerle ruhu ve nefsi arındırma, kalbi terbiye etme ve içsel gelişim sağlama amacıyla manevi bir yola girmeyi ve böylelikle kurtuluşa ermeyi ifade eder (Kurt, 2014: 163-164).

Yani esasında tarikatların, gündelik hayat içerisinde, bireylerin hayatları birçok alanda düzenleyen ve şekil veren bir müessese olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tarikatlar sadece Türkiye de ve diğer İslam coğrafyalarında değil, diğer dünya ülkelerinde de var olan ve bazen farklı da olsa toplumda belli başlı işlevleri üstlenen yapılardır

Tarikatların ortaya çıkış tarihi Hicri olarak 3-4. Asra denk gelmektedir. Tabi bu ortaya çıkışı hazırlayan bazı sosyal durumlar oluşmuş ve belki de toplumdaki bazı eksiklik ve karmaşaları ortadan kaldırmak, bazı soruları ve konuları aydınlatmak adına tasavvufun şekillendiğini

görmekteyiz. Tabii söz konusu tasavvuf ve tarikat olunca, bu yapıların dindeki yeri de tartışmaya oldukça açıktır. Fakat biz konumuz itibariyle bu noktadan ziyade, tarikat ve tasavvufun toplumdaki işleyiş ve etkilerine daha çok eğilip, o konularda edindiğimiz bilgileri aktaracağız.

Tarikatların kendi içersinde belli bir adap ve arkanı vardır. Bu durumlar; tarikatlara üyelik, tarikatta yükselme, seviyelerin-mertebelerin neye göre ve nasıl belirlendiği, ibadet şekilleri, zikir şekilleri, tarikatın üyelerinin sosyal hayatlarına ne kadar müdahaleci yaptırım ve işlev içerdiği gibi birçok konuda farklılıklar göstermektedir. Tarikatlarda bu tarz farklılıkların olmasını doğal karşılamak gerekir zira bütün tarikatların aynı silsile çerçevesinde şekillendiği bir gerçektir. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, söz konusu insanı etkileyen bir müessese ise, bu noktada sosyolojik ve coğrafi özellikler oldukça farklılaştırıcı olabilir. Tarikatlar tek bir coğrafya da değil, bahsettiğimiz gibi dünyanın dört bir yanına dağılmış durumdadır.

Hal böyle olunca coğrafyanın, yaşam koşullarının, geleneksel ve dini doktrinlerin tarikatların içerik ve işleyişlerinde bazı hususlarda farklılıklar oluşturması kaçınılmaz bir gerçektir.

Evet, tarikatlarda bazı noktalar farklılaşabilirler. Fakat bu farklılıklar, tasavvufun genel anlamı ve amacından sapmamalıdır. Genel çerçeveye zarar verecek farklılıklar heteredoksi hareketler olarak görülür toplum tarafından hoş karşılanmamakla karşı karşıya gelebilir. Kendi tarihimize de baktığımızda Osmanlı döneminde de tarikatlar var olan ve belli işlevleri üstlenen yapılarıdır. Fakat siyasi otoritenin bile denetlemekte ve kontrol altında tutmakta en çok zorlandığı yapılarıdır. Çünkü heteredoksi yapılanmalara bu dönemde de rastlanmaktaydı. Ve Osmanlı da İslami gelenek ve inanç semantiğine bağlı bir devlet olduğu için, dini hayatta heteredoksi hareketlere yaşam fırsatı tanımamaya çalışmıştır.

Osmanlı padişahlarının ve askeri üst sınıfların da tarikat üyeliklerinin olduğu bilinmektedir. Yani tarikatlar aslında tarih boyunca sadece dini değil ekonomik, politik, kültürel, sosyal birçok işlev de rol oynamışlardır.

Zikir

Zikir anmak, hatırlamak, unutmamak demektir. Daha sonrada genişçe temas edileceği gibi zikir tasavvuf ve tarikatların esas unsurudur. Allah'ı her an hatırdta tutmak, O'nu sevmek, unutmamak, O'nun isimlerini çeşitli şekillerde ve belli sayılarda söylemek zikrin esasıdır. Sufiler zikre çok önem verirler.

Kuran-ı Kerimde namaz, oruç, zekât gibi ibadetler için çok namaz kılınız, çok oruç tutunuz gibi ifadeler olmamasına karşılık zikir için, 'Allah'ı çokça zikrediniz' ifadesinin bulunuşu sufilerin konu ile ilgili delillerinden bir tanesidir (Kara, 2014: 44).

İnsanın asli yani ilahi yönünün elde etmesinde en büyük ve en aktif yol zikir sayesinde icra edilmektedir. Zikir bütün mistik sistemlerde yer alan bir unsur olup, ibadetin hatta dinin özü kıymetindedir. Kuran-ı Kerim in ısrarla üzerinde durduğu konulardan biri de zikirdir. Zikir dışındaki ibadetlerin hiç birinin Allah ile kul arasındaki perdeyi kaldırmadığı Hadis-i şerifte şöyle dile getiriliyor: ' Zikirle Allah arasında perde yoktur.' (Öztürk, 1979: 237).

Anlayacağımız gibi esasen tasavvuf ehli olanların ve bütün tarikatların ortak noktalarından biri olan zikrin bu kadar önemsenip ön plana çıkartılmasının ardında bir İslami terminoloji yatmaktadır. İslam dininin kutsal Kitabı olan Kur-an-ı Kerimde zikirle ilgili ayetlerin olması. Hz. Muhammed'in bu konuda bazı hadislerle görüş beyan etmiş olması, zikre böyle bir ehemmiyet verilmesini açıklamaktadır.

Zikir tarikatlardaki ortak unsurlardandır. Diğer ortak unsurlara daha sonra etraflıca değineceğiz. Fakat ortak unsurlar farklı tarikat profillerinde farklı eylemlerle gerçekleştirilmektedir. Temelde tarikat yapılanması içersinde zikri ikiye ayırmak mümkündür: zikri celi(açık zikir), zikri hafi(gizli zikir). Nakşibendî tarikatı hafi zikir mantığını kabul ederken, kadiri tarikatı, açık zikir mantığına mensuptur. Zikrin kendi içersinde mertebeleri mevcuttur ve yapılış şekilleri, nelerin zikir olarak çekildiği gibi detaylı noktalara daha sonraki bölümlerde değineceğiz.

Sufi (Sofi)

Sûfi kelimesi hangi kökten türetildiği hususunda değişik görüşler vardır. Bunlar şöyle sıralamak mümkündür:

1. Safvet, durgunluk, bulanık olmayan anlamına gelen 'safu' kökünden
2. Zahitçe yaşayışları bilinen 'Benu Sufe' kabilesinin adından
3. Medine mescidinde yapılan 'Suffa' dan,
4. Sıfat kelimesinden,
5. Bir çöl bitkisi olan 'sufane'den,
6. Ense saçı manasına gelen 'sıfatü'l-kafa' dan,
7. Yunanca hikmet anlamına gelen 'Sophia' dan,
8. Saffi evvelden, namaz kılanların ilk saffi,
9. Yün anlamına gelen "Suf" tan türetildiği sekinde görüşler mevcuttur.

Kelimenin "suf" tan türediği yaygın kanaat ve en çok tasvibe mazhar olan görüş olduğu dikkat çekmiştir. Gerçekten de dil kurallarına göre 'Tasavvuf' ve 'Sûfi' kelimelerinin türeyebileceği en uygun kelime suf'tur. Bu görüş, sadece dil kurallarına uygunluğu

bakımından değil, aynı zamanda tarihi bilgi ve bulgularla desteklendiği için yaygın bir kabule mazhar olmuştur (Kara, 2014: 23).

Sufiler genelde yamalı elbise giydikleri için onların giyimlerine ‘hırka giyme/murakka’ denmiştir. Sema yaparken vecde gelen sufilerin iradesi olmadan parçaladığı elbiseler de bu gruba girmektedir. Bazı sufiler ise hiç hırka giymemişlerdir. Giyenler için yamayı düzgün yapmak, batın/iç ve kalbin düzgünlüğünün sembolü olarak çok önemlidir. Zahir/dış, batın/iç ten ayrı düşünülmemiştir. Sufiler, giyimlerini/zahirlerini, batınlarının/iç dünyalarının bir aynası yapmışlardır (Küçük, 2015: 33).

Bize ulaşan rivayetlerden, yün elbise giyme uygulamasının Sahabeler arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)’ın bir yün cübbesinin bulunduğu ve yamalı bir yün elbise içinde vefat ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Ebu Musa el-Esari’nin nakline göre, sahabeler yağmur yağdığı vakit koyun gibi kokuyordu. Tabi’un’dan Hasan el-Basri’de “Bedir savaşına katılmış olan yetmiş sahabeye yetiştim, bunların yün elbise dışında bir şey giydiklerini görmedim.” sözünün sahibidir (Yıldırım, 2009: 9).

Hatm-i Hecegan

Nakşibendilikte topluca icra edilen zikre Hatm-i Hecegan denir. Bu isme ilk defa 16. Yy da bazı Nakşibendî metinlerinde rastlanan bu uygulamanın ne zaman başladığı bilinmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla önceleri, istenen bir işin gerçekleşmesi veya bir musibetin giderilmesi amacıyla ihtiyaç duyulduğunda yapılan bu ayin 18.yy’dan itibaren periyodik hale gelmiş, haftada bir veya iki defa icra edilmeye başlanmış ve farklı şekillerde uygulanmıştır. Nakşilikte meşhur olan Hatm-i Hecegan usulü şudur;

1. 7 Fatıha suresi
2. 100 salâvat-ı şerif
3. 79 İnşirah suresi
4. 1001 İhlâs suresi

Bunlar zikre katılan kişilere bekli miktarlarda taksim edilir ve Nakşilikte esas olan hafi zikre uygun olarak alçak sesle okunduktan sonra dua yapılır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2006: 343).

Tasavvufun Gelişimi

Zaman içerisinde pek çok tasavvuf tarifinin yapıldığından bahsetmiştik. Tasavvuf tarihini daha sistematik bir şekilde anlayabilmek adına tarihçiler tasavvufu belli dönemlere ayırma girişiminde bulunmuşlardır. Akademik literatürlerde çeşitli tasnifler mevcut olmakla beraber biz burada genel olarak kabul edilen tasnif şekline yer vererek; zühd, tasavvuf ve tarikat

dönemi şeklinde bir sıralama takip ederek, tarikatlara doğru bir gidiş seyredeceğiz. Söz konusu tarikatlar olunca, tasavvuf tarihinden bahsetmeden direk olarak tarikatlar hakkında bilgi vermeyi gerekli gördük.

1. Zühd Dönemi

Arapçada ‘dünyaya rağbet etmemek ’ anlamına gelen zühd kelimesi tasavvuf tarihinin ilk dönemine adını vermiştir. Bu dönemde dikkat çeken hususların başında tasavvufi ıslahatların ilk nüvelerinin görülmesidir. Kişinin zühd hayatı yaşayabilmesi için neye ihtiyaç duyduğu, nasıl davranması gerektiği soruları cevaplandırılırken aynı zamanda müstakik bir ilim olan tasavvufunda temelleri atılmış oldu diyebiliriz. Bu dönemde; halvet, vera, aşk, zahid ve arif gibi kelimeler sık sık dillendirilir hale gelmiştir (Kara, 2014: 85).

Tasavvufun en erken dönemi diyebileceğimiz zühd döneminin ne zaman bitip, tasavvuf dönemine ne zaman geçildiği hususunda net bir tarih vermek elbette doğru olmaz. Ancak Hasan Basri, Veysel Karani, Cafer Sadık, Rbiya’tül Adeviyye gibi bu dönemin büyük zahidleri olarak kabul edilen şahsiyetlere baktığımızda bu dönemin aşağı yukarı hicri 1. ve 2. asırlara denk geldiğini görmekteyiz.

Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hulafa-i Raşid’den sonra İslam’ın ilk yüzyılında görülmeye başlayan siyasi kültürel ve ekonomik değişimler, toplumun sosyal yapısında çeşitli buhranlara sebep olmuştur. Emeviler döneminde yönetim şekli saltanata dönüşünce, Asr-ı saadetteki tevazu ve kanaatkârlık anlayışı yerini lüks ve israfa dayalı bir hayat tarzına bırakmıştır. Emevi hükümdar ve valilerinin Arap tarafgirliği nedeniyle Müslümanlar arasındaki bölücü tutumları, saraylarında İslam’a aykırı hayat tarzı sürdürüp sefahate dalmaları samimi Müslümanları onlardan uzaklaştırmıştır. Emeviler koyu bir Arap milliyetçiliğine saplanarak İslamiyet’i politikaları için bir araç olarak kullanmışlardır. Müslüman olan diğer kavimleri Arapların mevalisi sayarak, yeni Müslüman olan milletlerden vergi(cizye) almayı sürdürmüşlerdir. Abbasiler döneminde de siyasi kargaşa ve buhranların devam etmesi içtimai nizama sarsmıştır. Bütün bu olumsuzluklara karşı tasavvuf, zühd ağırlıklı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kendilerini Hz. Peygamber’in ve seçkin sahabelerin manevi varisleri olarak gören bu insanlar, fitneye düşmekten çekindikleri için, huzur ve sükûtu tercih ederek bir çeşit uzlet hayatı yaşamaya başlamışlardır (Bardakçı, 2005: 21).

İşte bu tarihten itibaren sahabe ve tabiun nesilleri arasında bu dünyevileşmeye ve dünya hırsına karşı tepkiler oluşmuştur. Bilindiği üzere tepkisini gösteren kesim arasında Hz. Ebu Zer ve Selman-i Farisi gibi sahabiler de bulunmaktadır. Bu sahabilerin söz konusu dünyevileşmeye karşı çıkıp bunun yanlış olduğunu vurguladıklarını görüyoruz. Kendilerini

belli ölçüde dünya hayatından uzak tutup zühd kaymış olmalarına rağmen ilk zahidlerin de dünya-ahiret bütünlüğünü bozmamaya çalıştıkları görülmektedir. Zühd anlayışları veya dünyadan uzaklaşma ilk zahidler için nihai bir hedef olmadığı gibi dünyayı da nefret edilecek bir yer olarak telakki etmiyorlardı. Onlar bir takım insanların dünyaya fazla kapılmalarına tepki gösteriyorlardı (Yıldırım, 2009: 15).

İlk devirdeki zahitlerin yolunu takip edenlere hicri 2. asrın sonlarından itibaren “suffi” onların yoluna da “ tasavvuf” denilmeye başlamıştır (Türer, 2015: 75). İlk kez sufi diye nitelenen ve yine bu devrin simalarından olan Ebu Haşim el-Kufi (ö. 150/ 767) olmuştur.

Bu dönemin zahitlerinde önceleri “korku” ya dayalı bir zühd anlayışı hâkimdi. Bu anlayışın en meşhur temsilcisi de Hasan-ı Basri’dir. Hz. Ali’nin talebelerinden olup, şer-i ilimlerde de büyük bir şöhrete sahip olan Hasan-ı Basrî, Tasavvuf tarihinde çok büyük bir yer işgal eder. Tarikatların pek çoğunda meşayih silsilesi onun vasıtasıyla Hz. Ali’ye ulaşır (Küçük, 2015: 65).

Yani esasında zühd dönemi, tasavvufun tam manasıyla bulunmadığı bir dönemi ifade eder. Bu dönemden sonra gelen dönemler, tasavvufun gittikçe felsefi bir karaktere bürünmesiyle birlikte, ulema tarafından zaman zaman eleştirilere maruz kalmıştır (Küçük, 2015: 194).

Bu devrin halvet, uzlet, riyazet, mücahede, sabır, tevekkül gibi her Müslüman tarafından anlaşılabilen terimleri vardır. Ama Henüz sistemli bir tasavvuf ilminden söz etmek mümkün değildir. Bu devrin temel özellikleri olan zühd, ağlama, ısrar/kardeşini kendine tercih, sabır, vera, tevekkül, nefis muhasebesi gibi haller, abidlik/çok ibadet etme, Rasulullah ve ashabının hayatının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (Küçük, 2015: 194-195).

Bahsetmiş olduğumuz bu dönemde tasavvufun ilk tohumlarını ve ilk şekillenmelerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Tabi ki de zühd dönemindeki bazı adap ve erkânlarına günümüz tasavvufunda, ilk dönemlerde ortaya çıktığı haliyle rastlamayı beklemek pek de doğru olmayacaktır. Fakat tarikat silsilesinden bahsettiğimiz vakit, aslında günümüz tarikat ahlakının ilk zamanlar zühd dönemi adap ve erkânının bazı noktalarda değişime uğramış olsa bile, aynı silsile dahilinde günümüze gelmiş halleri olduğunu daha iyi anlayacağız.

2. Tasavvuf Dönemi

Sufi ve tasavvuf kavramlarının kullanılmaya ve ilk sufi adlarının duyulmaya başlandığı hicri 2. asrın sonundan, tarikatların zuhur ettiği devre kadar olan üç, üç buçuk asırlık bir dönemdir. Tasavvuf bu dönemde oraya çıkmış, müessese haline gelmiş ve Cüneyd, Beyazid, Nuri, Hallac, Ebu Nasr es-Serrac ve Gazali gibi büyük sufi mutasavvıflar bu dönemde yetişmiştir (Yılmaz, 2000: 82).

Hicri 3.-4. yy lar bir bakıma İslam Tasavvufunun bir ilim olarak teşekkül ettiği, prensiplerinin kurulduğu, büyük mutasavvıfların yetişmeye başladığı ve klasik mutasavvıfı eserlerin yazıldığı dönemi temsil eder. Bu dönemde tasavvuf İslam toplumunda yerini alarak İslam kültür ve düşünce tarihine damgasını vurmuştur (Türer, 2015: 85).

“Hicri beşinci asırda tasavvuf oldukça hızlı bir yayılma göstermiştir. Bunun sebebi ise İslam âleminde görülen çeşitli siyasi ve dini çekişmelerdir. Bir taraftan Abbasi halifeleri ile şeklen onlara bağlı olan sultanlıklar arasındaki ihtilaflar, diğer taraftan mezhepler arasındaki mücadeleler ve fakihlerle filozoflar arasındaki münakaşalar devam etmekteydi. Bu karışık dönemde, taraflardan her birine mensup kişiler düşüncelerinde haklı olduklarını göstermeye çalışan eserler yazıyordu. Çeşitli kargaşa ve sıkıntılardan huzursuz olan Müslümanlar, bu ihtilaf ve çekişmelerden uzak kalmaya çalışan ve ahiret saadetini hedef alan tasavvufa yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum sufilere kendi düşüncelerini daha da hızlıca yayma fırsatı vermiştir. Mezhep çekişmelerinden uzak kalan sufiler, aynı zamanda sultanlar ve devlet adamları tarafından da destek görmüşlerdir.” (Türer, 2015: 92).

Bu dönemde ruhi ve batını bazı haller, ruh tasfiyesi, Allah’a vusul, marifeti elde etme gibi konular, artık herkesin anlayamayacağı kelimelerle ifade edilmeye başlanmıştır (Küçük, 2015: 213). Bu dönemde sözü edilen “haller ve makamlar” sahabe döneminde bulunmayan terimlerden meydana gelmiştir (Küçük, 2015: 215). Bu dönemde kullanılan bütün terimler, Kur’an ve hadislerin isârî yorumları şeklinde karşımıza çıkar (Küçük, 2015: 73). Kısacası bu dönemde mutasavvıfların yaptığı; insanın rabbinin tefekkür sırasında içine girdiği bazı ruh hallerine yönelik bir takım isimlendirmelerde bulunmak olmuştur (Küçük, 2015: 77).

Başlangıçta ferdi bir zühd özelliği taşıyan, giderek bir taraftan kolektif bir yapı kazanan, diğer taraftan da pratikten teoriye intikal eden ve ilahi aşk, marifet, fenâ, bekâ... vs mücerred konulardan dem vurmaya başlayan tasavvuf, Muhittin ibnü’l- Arabî (ö.638/1240) ile kendine has metodu ve izah tarzları olan müstakil bir felsefe karakteri kazanmıştır. İbn Arabî’nin sistemleştirdiği bu tasavvufi felsefenin adı “Vahdet-i Vücûd” dur. En kısa ifadesiyle, “Allah’tan başka varlığın bulunmadığı, diğer bütün varlıkların O’nun isim ve sıfatlarının birer tezahürü olduğu” esasına dayanır. “Vahdet-i Vücut” felsefesi, İbn Arabî’den sonra Sadreddin-i Konevî, Fahrettîn-i Irakî, Molla Abdurrahman-ı Câmî vb. şahsiyetler tarafından geliştirilerek tasavvufi düşünceye büyük bir dinamizm kazandırmıştır (Türer, 2015: 86-87).

Bu şekilde ilmi ve felsefi planda büyük bir gelişme kaydederek İslam toplumunu etkileyen tasavvuf hareketi, Hicrî 5. asırdan itibaren çeşitli tarikatlar şeklinde ve tekkeler etrafında toplanan sosyo-dini teşekkül oluşturmuş, ve kendilerine has yapıları, organları, prensip ve hatta kıyafetleri ile toplumdaki etkin ve yaygın yerini almıştır (Türer, 2015: 94).

3. Tarikatlar Dönemi

Bu döneme kadar tasavvufun doğuş süreci hakkında bilgi vermeye çalıştık. Tasavvuf dönemi içinde bize en yakın olan dönem ‘Tarikatlar Dönemi’ olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde tasavvuf müesseselerinin en güçlüsü olan Tarikatlar ortaya çıkmış ve çeşitli kollara ayrılarak günümüze kadar devam etmiştir.

Hicrî altıncı yüzyıl ve ortalarından (m. 6.yy ve ortalarından) günümüze kadar olan dönemleri içine alır. Zühd hareketinden doğan tasavvuf, nazarî bilginin yeterli olmadığı ibadet, zikir, mücâhede ve riyazetle kalbin o konuları idrâk edecek berraklığa ulaştırılması gerektiği kabul edilmiştir. Başlangıçta ferdî bir hareket olan tasavvuf zamanla sistemli bir şekle bürünmüştür. Zühd ilmiyle meşhur olan şahsiyetler etrafında sohbet halkaları oluşmuş, onların sohbetlerine iştirak edenler, onların tavsiyelerine uymuşlardır (Yıldız, 2006: 12).

Böylece 3.ve 4. Hicri asırlarda meşhur zahid ve sufiler etrafında ilk tarikatlar şekillenmeye başlamıştır. Yani bu dönem tasavvufun müesseseleştiği, tarikatların ortaya çıktığı dönemlerdir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, tarikatların kurucuları olarak kabul edilen kişilerin gerçekte tarikat kurmak gibi bir düşünceleri olmamıştır. Onların etrafında kendiliğinden oluşan tasavvufî gruplardır (Türer, 2015: 87).

Özellikle miladı 6. Asrın başlarında Gazzâlî (ö.505/1111)’nin geliştirdiği, sistemleştirdiği ehl-i sünnet tasavvufuyla tasavvuf müesseseleşmiştir (Yıldız, 2006: 12).

Tarikatlar dönemi, tasavvufun kurum haline geldiği, kişilerin ferdi anlayışlarının değil, tarikatların fikir ve görüşlerinin ön plana çıktığı, tevbe ve zikir gibi ferdi ibadetlerin topluca ve her tarikatçe uygun görülen ayinler eşliğinde yapılmaya başlandığı, çile, rabıta, sema gibi önceden hiç olmayan ayinlerin ortaya çıktığı bir dönemdir (Küçük, 2015: 313).

Nakşîliğin Doğuşu-Gelişimi ve Yayılışı

Anadolu ve Asya topraklarında en yaygın olan tarikatlardan biri de Nakşibendiyye’dir. Bu tarikat, Şeyh Bahaeddin Nakşibend (ö.791/1389) tarafından kurulmuştur.

Bahaeddin Nakşibend (1318-1389) Buhara'nın 7-12 km kuzeyindeki Kasr-ı Hinduvan Köyü'nde dünyaya geldi. Bahaeddin Nakşibend'in çocukluğundan itibaren tasavvufî bir çevre ile tanışıklığı vardı. Babası “Hecegan” yolunun takipçilerinden olup, Hâce Muhammed Baba Semması (ö. 755/1354)'nin müridiydi. Semması onun eğitimini Emir Külal'e havale etti. Bahaeddin Nakşibend'in sohbet ve irşad şeyhi Emir Külal, üveysi mürşidi ise Abdülhalik Gücdevani'dir (ö. 595/1199). Şah-ı Nakşibend, Abdülhalik Gücdevani'nin uyguladığı hafi (gizli, sessiz) zikirten farklı olarak Emir Külal'den cehri (sesli) zikri öğrendi, ancak daha

sonra üveysi bir yöntemle Gücdevani'den hafi zikri öğrenerek Emir Külal'den farklı bir mistik yol kurdu (Kaya, 2011: 7).

Zikr-i hafiyi benimseyip ona göre amel eden Bahaeddin'in bu hareket tarzı Emir Külal'in müridlerinin şikâyetine yol açmıştır, fakat şeyh, her bakımdan çok takdir ettiği Nakşibend'in bu türlü hareketlerini hoş karşılamıştı (Yıldırım, 2009: 23).

Nakşibendîlik şu tarihte ortaya çıkmıştır diyerek kesin bir yıl vermek doğru bir ifade olmayacaktır. "Şah-ı Nakşibend hazretleri bu terbiye sistemini şekillendirirken her şeyi yeni baştan ele almış değildir. Çünkü kendisinden önce de bu anlayışın temelleri devam ediyordu. Tarikat dediğimizde asırlar süren tekâmül sonucu günümüzdeki halini almış yapılardan bahsettiğimizi unutmamalıyız. Elbette bazı şeyhlerin diğerlerine göre çok daha etkili olduğu ve kalıcı izler bıraktığı muhakkaktır ama tarikata ismini verenin tarikatın kurucusu olmasıyla beraber, bazı tarikatlar kendi tarihinde belki de en çok sevilen şeyhin ismini kullanmayı tercih etmektedir. Nakşibendîliğin de tıpkı diğer tarikatlar gibi kendi silsilesi içinde yüksek karizması olan bir şeyh ile anılması oldukça alışıldık bir durumdur (Aybudak, 2014: 20).

Aklımıza Nakşibendî tarikatının "Şah-ı Nakşibend" ten önce, bu ismi almadan evvel ne olduğu sorusu gelebilir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi bu sistem Nakşibendî hazretlerinden önce de temelleri var olan bir sistemdi. Yani Nakşî ismiyle anılmadan öncede devam eden bir silsile vardı. Tarikat bugünkü ismini alana dek farklı adlarla anılmıştır. Bir tarikatın isimlendirilmesi hususunu anlayabilmek için Nakşibendîliğin kendi ismini almadan önceki adlarına bakmak faydalı olabilir. Nakşibendî ismini almadan evvel tarikat, tarihinde iz bırakan liderlere atıf olarak üç farklı isimle anılmıştır. Bildiğimiz gibi Nakşibendî tarikatında peygamberden sonra Hz. Ebu Bekir gelmektedir. Hz. Ebu Bekir'in sıfatlarından birinin Sıddık olması hasebiyle Bâyezid-i Bistami'ye kadar tarikat "Sıddikiye" olarak isimlendirilmiştir. "Tasavvuf tarihinin en önemli kişiliklerinden olan, 9. yüzyılın başlarında doğup 877 yahut 878 yılında öldüğü tahmin edilen Bâyezid-i Bistami günümüzde ve tarihte her zaman oldukça ilgi ve saygı duyulan bir sufi ola gelmiştir. Kendi dönemi içinde de karizması yüksek olmalı ki kendisinden sonra tarikat artık Sıddikiye olarak değil Tayfuriyye olarak isimlendirilmiştir. Ve tarikat nihai ismini almadan evvel de son olarak silsilenin 9. halkası olan Yusuf-ı Hemedani'den sonra, hocalar manasına gelen "Hacegan" ismiyle anılmıştır. Şeyh Yusuf, 1048-1140 yılları arasında yaşamış, Şam taraflarından Horasan'a göçmüştür. Artık bundan sonra Horasan; şiirlerde, ilahilerde, anlatılarda önemli bir tema olarak tarikatın zihninde yerini alacak, Horasan Erenleri diye bir tabir vücut bulacak ve hatta milli edebiyatımızda da Horasan'a atıflar yapılacaktır. Hemedani dört kişiye hilafet vermiştir ve bu dört halifeden ikisi tasavvuf tarihi açısından çok meşhurdur. Biri Abdülhalık-ı Gücdavani diğeri ise Ahmed

Yesevi'dir. Görüldüğü üzere Nakşibendîlikten ayrı bir tarikat olan Yesevi tarikatının kendisini nispet ettiği kişi de Gücdavani'den icazet alanlar arasındadır. Nihayetinde de silsilenin 16. halkası olan, 1318-1389 yılları arasında yaşamış ve Şah-ı Nakşibend diye anılan Muhammed Bahaeddin'den sonra tarikat Nakşibendî Tarikatı olarak anılmıştır.” (Aybudak, 2014: 28-29). Çalışma yaparken akademik bilgi dışında da Nakşibendî tarikatıyla ilgili bazı kıssalara ulaşmaya çalıştık ve bu noktada Ağrıdaki Nakşibendî vekili olan Şeyh Hacı Nizamuddin ile yaptığımız görüşmede kendisi bize Şah-ı Nakşibendi'nin ve kurduğu tarikatın 'Nakşibendi' ismini almasını, Nakşibendi tarikatının isim başı olan Şah-ı Nakşibendi ve hocası Emir külal ile arasında geçen bir olayla izah etti 'Buhara da doğan Seyyid Emir Külal, yaptığı çanak çömleklerini satarak tekkesinin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Bahaeddin isimli muhterem şahıs kendisinin yanında maddi ve manevi ilimleri öğrenen talebelerindendi. Ve her gece çanakların piştiği ocağın başında tekkeden bir talebe nöbet tutmak amacıyla beklemekteydi. Bir gün sıra Bahaeddin isimli bu talebeye gelmişti. Bahaeddin fırının başına geçer ve kendi başındaki sarığı açıp yüzünü de kapatacak şekilde bir örtü gibi üzerine örterek orada beklemeye başlar. Ve o esnada kendileri 'Allah', 'Allah' lavz-ı celalini sessiz olarak kalben zikreder. Ve bu zikirle beraber kendinden geçme hali vuku bulur. Hocası Seyyid Ebu Külal ocağa, Bahaeddin'i ziyaret etmeye gidince, Bahuddin'in başında beklediği çömleklerin pişerek kırmızı bir renk aldığı ve o kırmızı çömleklerin ortasında Bahaeddin'in gece boyu zikir olarak çektiği 'Allah' lavz-ı celalinin yeşil renkler ile adeta nakşedildiğini görür. Ve zikir haliyle adeta kendinden geçmiş öğrencisini kucaklayarak "Bahaeddin, bundan sonra senin yolun Nakşî Bendi" yolu, yani nakış yolu olsun demiştir. İşe rivayete göre Nakşibendîlik ismini buradan alır. Nakşî tarikatında kalp adeta o çömlekler gibi ilim ve irfan ışığıyla işlenir, nakışlanır.'

Nakşibend, kelime olarak bahsettiğimiz gibi nakış yapan manasına gelmektedir. Tarikatta ise mürşitlerin, müritlerin gönüllerini İslam'a, ahirete, iyiliğe nakşettiği inancı vardır. Nakşibendî ismini aldıktan sonra tarikat, ana ismini değiştirmemekle beraber tarih içinde bazı kollara ayrılmıştır.

Nakşibendiyye, kurucusu Şah-ı Nakşibend zamanından itibaren artarak yaygınlık göstermiş; Türkistan, Anadolu ve Hindistan'a kadar uzanan çizgide en yaygın tarikat konumuna yükselmiştir. Şah-ı Nakşibend'in halifeleri; Muhammed Parsa (ö.822/1419) ve Aleaddin Attar (ö. 802/1400) tarikatın Maverâünnehr bölgesinde yayılmasını sağlamıştır. Übeydullah Ahrâr zamanında tarikatın şöhreti Anadolu ve İstanbul'a kadar ulaşmıştır. Anadolu'ya Nakşîliği getiren ilk şeyh Simavlı Molla Abdullah İlâhî'dir.(ö.896/1491) (Yılmaz, 2000: 259).

Nakşibendiyye Tarikatı, Doğu İslam dünyasında imam-ı Rabbani Ahmed Sirhindi (971- 1034) (563- 1624) ve ondan sonra da takipçisi Şah Veliyyullah Dehlevi'nin (1114-1175/1704-1763) gayretleri neticesinde nüfuzunu arttırmıştır. İmam-ı Rabbani'nin babası Şeyh Abdulehad (ö.1007/1598) bir Çisti sufisi olmasının verdiği avantajla tasavvufi bir çevrede yetişmesine rağmen, felsefi ve dini ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufla ilgilenmeye başlamıştır. Tasavvuf eğitimini önce babasının yanında Sühreverdi, Kadiri ve Çisti tarikatlarının; daha sonra da Baki Billah'ın gözetimi altında Nakşibendî tarikatının usulüne göre tamamlamıştır (Bardakçı, 2005: 251).

Türkiye'de yaygın olarak bilinen adıyla İmam Rabbani, tarikatın tarihinde Şeyh Nakşibend'den sonra beliren en önemli kişilik olarak tanınmaktadır. Onun döneminde Hindistan'ın önemli devlet adamlarının da katılımı ile tarikat, önemli bir nüfuz ve politik güce ulaştı. Rabbani'nin kendi kendine üstlendiği yenileyici rolün dayanağı, Allah'ın “her bin yılın basında dini yenilemek üzere cemaatine bir yenileyici göndereceği” biçimindeki bir Müslüman geleneğinden geliyordu. Takipçileri İmam-ı Rabbani'yi Müceddid-i Elif-i Sani (ikinci bin yılın yenileyicisi) olarak nitelendirdiler (Yıldırım, 2009: 25).

“18.yüzyıl Nakşibendî Tarikatında en önemli isimlerden biri olan Mevlana Halit Bağdadi'nin yetiştiği dönem olma yönünden büyük önem taşır. Şeyh Halid, Kadiri Tarikatı'nın hâkimiyet bölgesi olan Bağdat'ta Nakşibendî tekkesi kurmayı başarabilmiş bir mutasavvıftır. Şeyh Halid'in Ortodoks Sünniliği'ni yeniden harekete geçirmeyi ve şeriatı sahiplenmeyi ifade eden müceddidi (yenileyici) çıkışı büyük bir ilgi gördü. İmparatorlukta yasayan bütün Müslümanlardan bir araya gelmelerini ve imparatorluğun selameti için İslam bayrağı altında faaliyet göstermelerini istedi.” (Yıldırım, 2009: 26).

Kimi tarikatlarda tekkeden ayrılan kişi, doğrudan şeyh olarak farklı bir coğrafyada kendi tekkesini kurmaktadır, kimisinde önce halife olarak ayrılır sonra şeyh mertebesine yükselir. Fakat kişinin ne zaman şeyh olacağı hususu muğlâktır. Bu muğlâklık da sufilerin şeyhlik makamına yükselmeyi batını bir mesele olarak görmesinden gelmektedir. Mevlana Halid bu konuda daha merkezi bir yapılanmaya giderek eğitimini tamamlayanları kendisinin halifesi olarak göndermiştir (Aybudak, 2014: 47).

Üstelik o güne kadar Nakşibendî tarikatında olmayan bir şekilde, farklı bölgeye gönderdiği halifelerinin tarikata kabul ettikleri kişilerin de bizzat kendisine rabıta yapması kuralını getirmiştir. Bundan önce kişi kendisini tarikata sokan halifeye rabıta yapmaktaydı (Aybudak, 2014: 47).

19. yüzyıla gelindiğinde Nakşibendî şeyhlerinin devlet yönetiminde uygulanan siyasetlerde etkili bir konuma sahip olduklarını görüyoruz. Nakşibendî Tarikatı'nın devlet katında bu

derece güçlenmesindeki en önemli etken; imparatorluğun çözülme ve dağılma döneminde, Nakşibendî şeyhlerinin özellikle Halidiye kolunun Pansilavizm'e dönük bir yaklaşımlardır. Nakşibendî Tarikatı'nın 19. yüzyılda devlet ile olan ilişkilerinde Halidi ekolünün büyük etkisi olmuştur. Halidiye kolunun büyük bir güce sahip olması ve bu derece kalıcı olmasında diğer sebepler yanında; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile kapatılan Bektaşiliğe ait tekkelerin devlet tarafından Nakşibendî Tarikatı'nın Halidiye koluna devredilmesi etkili olmuştur. Bektaşî tekkelerinin kapatılması sırasında, Bektaşî dergâhlarına Nakşî halidi şeyhlerin tayin edilmesi, devlet Sultanlarının da bu tarikata ilgi duyması Halidiliğin önemini arttırdı. Hatta denilebilir ki 19.yüzyıldan sonra Nakşîlik Irak, Suriye, Anadolu ve balkanlarda Halidilik sekline dönüşmüştür (Yıldırım, 2009: 26).

Halidiliğin bu kadar tutulmasında tarikat şeyhlerinin genellikle medrese çıkışlı ve şeriate sıkı sıkıya bağlı kişiler olmasının büyük rolü olmuştur. Tekkelerin kapatılmasına yakın İstanbul'da bulunan tekkelerin büyük bir kısmının Nakşî-Halidi olması da bunu teyit etmektedir. Abdullah Dehlevi ve onun halifesi Mevlana Halid Bağdadi(ö.1242/1826) ile tarikat 19.yüzyılda İslam dünyasının en yaygın tarikatı oldu (Küçük, 2015: 215).

“Cumhuriyet dönemine geldiğinde, dönemin en çok töhmet altında tutulan tarikatı Nakşibendî tarikatı olmuştur. Özellikle Şeyh Said ve Menemen olayı bahane edilerek tarikat mensuplarına yönelik siyasi teşebbüslerde bulunulmuştur. Ancak dini bir örgütlenme ve bir dinsel fikir kaynağı olarak, Nakşibendî tarikatı Halidi kolu etkinliğini sürdürmüştür (Yıldırım, 2009: 27).

“Cumhuriyetin ilanı ile beraber yeni bir dönem başlamış, 30 Ekim 1925'te kabul edilen 13.12.1925 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı “Tekke, Zaviye ve Türbelerin Seddine (kapatılmasına) ve Türbedarlıkla Bir Takım Unvanların Men ve ilgasına Dair Kanun” ile tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Bu kanun yürürlüğe girmesinden sonra tarikatlar bir anda yasaklı konuma gelmiş ve faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdir (Bardakçı, 2005: 297).

“Cumhuriyet döneminde tarikat faaliyetleri birçok zorlukla karşılaşmıştır. Kanunen yasak olmanın dışında; Said Nursi'nin 'devir tarikat devri değil, imanın yeniden ihdas edilmesi devridir.' sözlerinde ifadesini bulan yeni bir anlayışın beraberinde getirdiği zorluklarda vardı. Bu ortamda mutasavvıfların, “zayıflayan” imanı güçlendirme çabası ile tasavvuf faaliyetlerini birbirinden ayırmamaları ve bu konudaki maharetleri, insanlara ulaşabilme açısından büyük önem arz etmiş oldu (Yıldırım, 2009: 28).

Nakşîliğin Türkiye Yapılanması

İskender Pasa Dergâhı: “Gümüşhanev’in kurmuş olduğu İstanbul’daki Gümüşhaneli Tekkesi’nin devamıdır. 1952 yılında basa geçen Mehmet Zahit Kotku, çağın değişen koşullarına uyum sağlarken bir yandan da “imanı yeniden ihdas etmek konusunda” devlet din yakınlaşması olarak adlandırılabilir bazı gelişmeleri iyi izlemiş, politik kadrolaşmaya ağırlık vermiştir” (Yıldırım, 2009: 30).

Mehmet Zahit Kotku ile aynı tarikata mensup olan Şeyh Abdülaziz Bekkine üniversite çevrelerinden katılan hoca ve talebelerle irşad halkasını epeyce genişletmişti. Onun sohbetine iştirak edenler arasında Türk münevverlerinden Nurettin Topçu, Orhan Okay, Gökhan Evliyaoğlu, Mazhar Özman, Osman Çataklı, Esad Coşan gibi şahsiyetler bulunuyordu. Mehmet Zahid Efendi Şeyh Abdülaziz Bekkine’nin vefatı üzerine müritlerin başına geçmek için 1952 Aralık ayında Bursa’dan İstanbul’a taşındı. Bir süre sonra Fatih ilçesindeki İskender Paşa Camiine imam oldu. Vefatına kadar burada imam ve şeyh olarak faaliyetlerini sürdürdü. Zakit Kotku’nun 13 Kasım 1980 tarihinde vefatıyla birlikte yerine damadı Prof. Dr. Esad Coşan geçmiştir. Ayrıca 1985 Nisanında Kadın ve Aile, İlim ve Sanat dergilerini yayımlanmaya başladı. Sonraları da Gülçocuk ve Panzehir dergileri neşredildi (Ceyhan, 2015: 675-676).

1990 senesinde İskender Paşa Cemaati ile Necmettin Erbakan’ın kurduğu Refah Partisinin arasında önce ihtilaf çıktı, sonra yolları ayrıldı. Cemaatin etkinliği zamanla azaldı. Bir süre sonra ise hem dergiler hem de yayınevi kapandı. Esad Coşan 4 Şubat 2001 tarihinde Avustralya’da bir trafik kazası sonucu vefat etti. Kotku’nun bir diğer müridi Prof. Dr. Cevat Akşit de Gaye Vakfını kurarak eğitim hizmetlerine devam etti (Ceyhan, 2015: 676).

Erenköy Cemaati: Erenköy Cemaati diye bilinen Nakşibendiyye mensupları, Mahmut Sami Ramazanoğlu Efendinin bağlılarından oluşmaktadır. Tarikat, faaliyetlerini uzun süre İstanbul Erenköy’de sürdürdüğünden dolayı ‘Erenköy’ ismiyle tanınmıştır. Ramazanoğlu Nakşibendî Şeyhi olan Muhammed Esad Erbili’ye intisap ederek ondan hilafet almıştır. Erbil Menemen olaylarından sonra yargılanarak müebbet hapse çarptırılmış ancak kısa süre sonra hastanede vefat etmiştir. Ramazanoğlu olay ve dönem baskılarından dolayı tasavvufî eğitim faaliyetlerini önceleri ev sohbetleri şeklinde gizlice yürüttü.

Baskıların azaldığı dönemlerde ise faaliyetlerine cami vaazları şeklinde devam etti. Sami Efendi 1984 yılında vefat edince cemaatin başına Musa Topbaş Efendi geçmiştir. Topbaşın gelişile cemaat daha da büyümüş, 1986 Mart ayında Altınoluk adında aylık ilmi-tasavvufi dergi basımına başlamışlardır (Ceyhan, 2015: 679).

İsmail Ağa Dergâhı: Söylemini tamamen modern dünyaya kökten karşı çıkış üzerine oturtan, toplumsal eşitsizliklere, ahlaki çöküntülere karşı en katı ve radikal direniş yöntemlerini uygulayan tamamen dışa kapalı bir tarikat olarak bilinmektedir. Kadınların çarşafa bürünmesi, erkeklerin sakal bırakıp, cübbe giymesi, sarık takması, şalvar kullanması zorunluluğu gibi müritlerin bilgilenme ve diğer insanlarla olan ilişkilerinin çerçevesinin şeyh tarafından belirlenmesi gibi, yaşamın her alanını denetleyen ve sıkı bir hiyerarşik disiplinin uygulanması söz konusudur. Kadınların önemli bir potansiyele sahip olduğu tarikat kendine özgü kurallarıyla yasayan şehrin ortasında kalmış farklı bir medeniyeti andırıyor. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun basında bulunduğu tarikat sadece İstanbul'da değil, Anadolu kentlerinde de yaygın Kur'an Kursları ile faaliyetlerine devam etmekte, radikal kimliği nedeniyle daha çok "irtica geliyor" kampanyaları sırasında gündeme gelmektedir. Ayrıca son zamanlarda cemaatin önde gelen isimlerinden Bayram Ali Öztürk'ün İsmail ağa camiinde öldürülmesi cemaatin uzun süre medyada yer almasını neden oldu (Yıldırım, 2009: 31).

Menzil Nakşîliği: Nakşibendî tarikatının Adıyaman Menzil kolunu ele alıp incelemeye çalıştığımız bu çalışmada sahada yaptığımız anket ve mülakatlar doğrultusunda edindiğimiz bilgilere bu kısımda yer vermeye çalışacağız. Öncelikle tarikatın menzil dergâhıyla ilgili bazı bilgileri vererek başlamayı uygun gördük.

Adıyaman ilinin Kâhta ilçesine bağlı, Adıyaman Diyarbakır karayolunun 60.kilometresindeki Menzil (bu günkü adıyla Durak) köyünde bulunan Menzil dergâhı, gün geçtikçe artan mürid potansiyeli ile diğer kolların aksine Anadolu'nun uzak bir bölgesine yerleşmiş olmasına rağmen bütün ülke genelinde, kent ve kırdada adeta merkezde bulunan bir tarikat potansiyeli sergilediği için oldukça dikkat çekilecek bir konu değeri taşımaktadır.

Nakşibendî tarikatının oluşum sürecine daha önceki bölümde elimizden geldiği kadar yer vermeye çalıştık. Burada da menzil kolu hakkında genel bilgilere yer vermeye çalışacağız. Menzil Dergâhı'nın kurucusu Abdulhâkim Hüseyini, 1902 yılında, Bitlis'e bağlı Baykan ilçesinin Kermete köyünde dünyaya geldi. Dedeleri Bilvanis'li olduğu için Gavs-ı Bilvanisi diye anılır.

Babası Seyit Muhammed imamdır, babasının küçük yaşta ölümünden sonra dedesi Seyit Maruf'un yanında yetişir ve dedesinin yönlendirmesiyle yörenin ünlü şeyhi Şeyh Abdulkahhar'ın yanına verildi. Daha sonraları ise çeşitli köylerde belli süreler kalarak eğitim görmüştür.

İlk evliliğini kendisinden on beş yas büyük akrabası Fatma hanımla yapmıştır. Bu evlilikten Muhammed, Muhammed Raşit, Zeynel Abidin adında üç oğlu ve Halime ile Hatice isminde iki kızı olmuştur. Daha sonra söylenilene göre ilk karısının teşvikiyle akrabasından Sıddıka ile ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilikten de Abdülbaki, Ahmed, Abdulhalim, Muhyiddin, Enver adlı beş oğlu ve dört kızı olmuştur (Yıldırım, 2009: 36).

Cumhuriyet yönetiminin tekke ve medreseleri kapatmasıyla Baykan Taruni köyünde imamlık yapmaya başlamış, bu arada şeyhin ölüm haberi üzerine, bir baksa şeyhe intisap etmeye niyetlenmiştir. Daha sonrasında gördüğü bir rüya üzere Suriye ye gider. Ve kendisini dini eğitim ve irşad serüveni böylelikle şehirler, ilçeler, köyler ve hatta ülkeler arasında geçerek devam etmiştir. 25 Mayıs 1972 de Ankara da vefat etmiştir.

Abdülhakim Hüseyini geleneksel tarikat faaliyetlerini dar bir halka ile sınıflandırıp, esas olarak “ımanı kurtarmak” ile uğraşmıştır. Modern politik dille, dar kadro çalışması yerine geniş kitle çalışmasını tercih etmiştir. Onun ve Cumhuriyet dönemi bazı İslamcı liderlerin bu tür tercihleri sık sık “yanan bir evden değerli eşyayı kurtarmak yerine yangını tümünden söndürmek” çabasına benzetmiştir (Yıldırım, 2009: 37). İşte ta Hüseyiniye dayanan tarikatın bu genel dünya görüşü, menzil tarikatının diğer tarikatlar arasından sıyrılmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışmanın sonunda yer vereceğimiz bilgiler ışığında da anlayacağız ki günümüz Türkiyesinde artık tarikat üyeliği sadece ‘manevi bir yolculuk ’ olmaktan çıkmış, sosyal bir müessese haline gelmiştir. Öyle ki artık Hüseyini’nin ününün duyanlar yurt içinde ve yurt dışından akın akın Menzil’e gelmişler, kötü alışkanlıkları olanlar, hastalar, şifa bulmak için uzun kuyruklar oluşturmuşlardır.

Daha sonrasında ise Hüseyini’nin 25 Mayıs 1972’deki ölümünün ardından Adıyaman Menzil Nakşîliği asıl ününe kavuşacaktı. Hüseyiniden sonra dergâhın başına gelen Raşid Erol ile beraber tarikatın üne kavuşma safhası başlamış oldu. Erol’un 1990 yılında şırıngalı zehirlenme olayını yaşaması üzerine medya da ‘Babadağ’lı gencin iğnesi Menzil’i bölmeye yetti, Menzil şeyhine hain suikast girişimi’ gibi ifadeler yer almaya başladı. Şeyh Erol 1991 yılının bayram namazından sonra yıllardır süregelen bir geleneği yerine getirmek üzere camide müritlerin karşısına geçerek yerini aldı. Türkiye’nin dört bir yanından gelen müritler, adet olduğu üzere Şeyh Erol’un elini öpmek için sıraya girdiler. Kısa süre sonra sıra Şeyh ile aynı soyadı taşıyan Murat Erol’ a gelmişti. Murat Erol da adet üzere Şeyhin eline yüz sürmek için eğildiği sırada içerisinde tarım ilacı bulunan şırıngayı Şeyhe az da olsa enjekte etmiş oldu. Bu suikastın gerekçesi olarak ise Murat Erol: Oğlunun dine yöneldikten sonra bunalıma girdiğini ve bundan dolayı Şeyhi İslam düşmanı olarak gördüğü için böyle bir girişimde bulunduğunu söyledi.

Yaşanan bu olay dışında da Nakşibendi tarikatı yakın tarihte de siyasi isimlerin tarikata olan yakınlığıyla sürekli göz önünde olan bir profil sergilemiştir. Her ne kadar incelediğim bazı kaynaklar; kitap, makale ve tezler de tarikatın ısrarla siyasetten uzak durduğu söylene bile Turgut Özal'ın, Muhsin Yazıcıoğlu'nun, Recep Tayyip Erdoğan'ın, Ahmet Davutoğlu'nun Nakşibendî tarikatına ve bu tarikat kollarına olan yakınlıkları bilinmektedir. Tabi daha önce de zikrettiğimiz gibi tarikat dediğimiz bu müesseseler daha Osmanlı zamanından beri yönetimdeki şahıslarla olan yakınlığıyla göz önünde olmuştur. Çünkü artık bu yapılar sahip oldukları insan potansiyeli doğrultusunda o kadar önemli bir konuma sahip duruma gelmişleridir ki, bulunduğu konumu meşrulaştırmak için insan potansiyeline en çok ihtiyaç duyan siyasi yapılanmaların bu şahıslar ve tekkeleriyle olan yakınlığı gariptenemez bir hal almıştır. Genel olarak bakıldığı zaman bu yapılanmaların üye potansiyeli doğrultusunda toplum içersinde bazen yakın oldukları kesimlerin genel tutumları doğrultusunda bazı durumları ve görüşleri onaylayıp, bazı durumları ise reddetmeleri karşılıklı bir iletişim ve fayda sağlamaktadır.

Unutulmamalıdır ki mevcut otoritenin arkasında durduğu hiçbir yapılanma, (dini, ekonomik, hukuksal vb.) otorite düşmedikçe ve taraflar arasında ciddi bir anlaşmazlık çıkmadıkça, gücünü kaybetmeyecektir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu siyasi ve sosyal yapıya bakıldığında son 12 yılda muhafazakâr- demokrat profiline sahip AKP'nin hükümeti döneminde bu tarikat yapılanmalarının daha çok ulaşılabilirliği artmıştır. Hatta tarikat mensubu olan ve tarikatın kurumsallaşmış yapılarından birinde hatırı sayılır bir mevkide bulunan bir üye ile yaptığımız mülakatta kendisi bu durumu bize şöyle ifade etmekte 'önceden menzile gitmek için günler öncesinden ayarlamalar yapmak, vasıta ayarlamak gerekirdi. Ve tekkeye varmak, kara yollarının yetersizliğinden dolayı günümüz koşullarındaki kadar kolay olmazdı. Ama şimdi Allah razı olsun devletimizden, en uzak mesafeler bile kısa sürelerde gidilebilecek duruma geldi. Önceki zamanlarda menzil yolculuğumuzun belli bir bölümü otobüsler vasıtasıyla olurdu. Sonrasında ise yolun geri kalan kısmında Atatürk baraj gölünden geçmek için feribot beklemek gerekirdi. Ama şimdi oraya Türkiye'nin üçüncü büyük köprüsü olan 'Nisibbi Köprüsü' yapıldı ve Adıyaman'a ulaşım daha da kolaylaştı.

Yaptığımız görüşmelerde üyelerin siyasete yaklaşım tutumları da ölçülmeye çalışılmış ve her ne kadar direkt olarak bir siyasi içerikli konuşmaya girilmese bile, tarikat mensuplarının yukarıda da bahsettiğimiz gibi şimdiki imkan ve koşullar doğrultusunda yaptıkları atıflar, ve özellikle bu tekkelere ulaşmalarını engelleyecek herhangi bir ideolojinin olması ve bunu destekleyen muhafazakar mevcut yönetimden duydukları memnuniyeti ise dile getirmekten çekinmedikleri gözlemlenmiştir.

Yine bu konuda görüştüğümüz başka bir üyeye ‘tarikata üyeliğiniz sırasında herhangi bir engelle karşılaştınız mı?’ sorusunu yönelttiğimizde bize cevaben “ Çok şükür ki artık eski Türkiye yok. Artık evlerden Kuran-ı Kerimlerin, seccadelerin, tesettür kıyafetlerinin toplandığı Türkiye’den, halkla Cuma namazı kılan, Şeyhlerin duasına ehemmiyet veren insanların başında olduğu bir Türkiye’ye geçtik“ ifadeleriyle karşılaştık. Bu cevabı aldıktan sonra aslında haziran seçimleri öncesinde Tarikat ziyaretlerinin yapıldığını da hatırlayınca Nakşibendî tarikatının ‘siyasetle ilgisinin olmadığı ve tekkede siyasetin konuşulmadığı’ iddialarının tekrar değerlendirilmesi gerektiğini görmekteyiz.

Esasen her insanın tarikat üyeliği hakkı, sadece kişiyi ilgilendiren bir tercih olup, bu konuda kim, neden tarikat üyesidir? Şeklinde bir eleştiri yapmayı etik bulmuyoruz. Zira dediğimiz gibi siyasi, sosyal, dini... her müesseye yapılan üyelik tercihtir, ve sadece kişiyi ilgilendirir. Biz burada sadece, tarikatlarında içinde bulundukları bireyler sebebiyle ‘siyaset’ gibi bir insan uğraşısıyla haşır neşir olmasının, tarikatı destekleyen hemen her platforma reddedilecek kadar korkunç bir senaryo olmadığını söylemeye çalışıyoruz. Sonuçta biliyoruz ki ‘insan’ sosyal bir varlıktır ve kendisini ilgilendiren hemen her platformla bir şekilde münasebet halindedir. Tabi dini ve tasavvufi literatür, din konuşulan yerde siyaset vb. gibi başka konuların konuşulmasını ne kadar doğru bulmaktadır? Bu tartışılır. Ama sonuç olarak Türkiye’de ki tarikat yapılarının siyasetten çok da uzak olmadığını kabul edilmesi gerektiği görülmektedir.

Araştırmanın yöntemi kısmında da bahsettiğimiz gibi, tarikat mensubu olan beş kişi ile derinlemesine mülakat yapıldı. Mülakat yapılan kişiler seçilirken; tarikata mensubiyetlerinde aktif bir şekilde, tarikat ritüel ve uygulamalarında sürekli bulunuyor olmaları, tarikat hakkında bilgi birikimlerinin yeterli seviyede olması gibi bazı kriterlere dikkat edilmiştir. Anket yapılan kişilerde ise sadece tarikat üyeliği şartı yeterli görülmüş fakat nitelikli ve kayda değer bilgiler almak adına anket yapılan müritler Ağrı’da tarikatın haftalık sohbetlerine düzenli olarak giden kadın ve erkeklerden seçilmiştir.

Esasında bu çalışmaya karar verildiği zaman menzil dergâhına gidip, oradaki ortamı direkt olarak görüp sosyolojik gözlemlerimizi o şekilde kaydetmek istemiştik, fakat koşullar bu duruma pek müsait olmadığı için anket ve mülakatlarımızı Ağrı ilindeki müritlerle gerçekleştirmiş olduk. Toplamda 15 erkek ve 10 de kadın olmak üzere 25 kişiye hazırladığımız anketi uyguladık. Mürid statüsünden ziyade Adıyaman’ın Ağrıdaki bir vekiliyle de mülakat yapma imkânı bulduk.

Toplamda 25 kişi ile anket, 5 kişi ile mülakat yapıp anketlerin tamamı değerlendirmeye alınırken, mülakatlardan dördünün araştırmanın içeriğine daha uygun nitelikte bilgiler

barındırdığı düşünüldüğü için bir tanesi değerlendirmeye alınmayıp 4 tanesi değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Anket uygulanan 10 kadından 3 ü ilkokul mezunu, 3 ü lise mezunu ve 4 ü de üniversite mezunu olduğunu belirtmiştir. Ve bu kişilerin aylık geliri de ortalama 1.500 TL olarak saptanmıştır. Anketin uygulandığı Ağrı ilinde çalışan kadın sayısının az olduğu bilindiği için kadın müritler aylık gelir olarak eşlerinin gelirini dikkatte almışlardır. Ve anket yapılan 10 kadından 7 si şehir merkezinde ikamet ettiklerini belirtirken diğerleri merkez köylerde ikamet ettiklerini belirtmiştir.

Anket uygulanan 15 erketen 2 si ilkokul mezunu, 5 i lise mezunu, 8 i üniversite mezunu olduğunu belirtmiştir. Ve bu kişilerin aylık geliri 2000 TL olarak saptanmıştır. Bu kişilerin 11 i şehir merkezinde, 4'ü ise merkez köylerde ikamet ettiğini belirtmiştir.

Bireylerin Bir Tarikata İhtiyaç Duyma Sebepleri

a. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma İsteği

“Sosyalleşmeyi, bireyin içinde yaşadığı topluma uyumlu hale gelme süreci olarak tanımlamak olanaklıdır. Dinde de asıl olan birlik ve bütünleşmedir. Bu bakımdan şüphesiz dinin en önemli sosyal fonksiyonlarından biri içtimaî birlik ve beraberliğin sağlanmasıdır. Din, sadece bireyin kendi iç dünyasında Allah ile olan ilişkilerinden ibaret değildir. Dolayısıyla dinin olduğu her yerde onun ürettiği sosyal ilişkilerden söz etmek zaruridir. Çünkü din, hem ibadetleriyle hem de bunun dışındaki bireyler arasındaki formlarıyla sosyal bir yapı arz etmektedir.

Tatlıoğlu'na göre, toplumsal işlevler açısından din, birleştirici bir faktördür. Aynı zamanda dinin emir ve yasakları toplumsal denetimi sağlamaktadır. Bu açıdan, dinî cemaatler toplumsal yapıyı koruyan, birlik ve beraberliği, dengeyi sağlayan temel organlardan biridir. Dinin yüklendiği bu işlev kimi zaman toplumda bütünleşmeyi sağlarken, kimi zaman da ihtilaflara, hatta şiddetli çatışmalara sebep olabilmektedir. Ancak dinin bütünleştirici rolü, ayrıştırıcı rolünden daha yaygındır.” (Yanmış ve Aktaş, 2015:5).

“Tarikatlar Toplumsal Dayanışmayı Sağlayan Yerlerdir” şeklindeki önermeye katılımcıların, % 80'i “kesinlikle Katılıyorum”, şeklinde cevap vermiştir. “Kesinlikle Katılmayanların” oranı % 0 ve ‘kararsızım’ diyenlerin oranı % 2, “Katılıyorum” diyenlerin oranı ise %18 olarak ölçülmüştür (Tablo 1). Durkheim da dediği gibi din bir toplumdaki kolektiflik ihtiyacını karşılayan en temel müesseselerdendir. Yapılan ayin ve ritüeller, tarikat literatürüyle; zikir, hatme ve rabitalarda, bireyler toplu bir ortamda, aynı amaç uğruna bulunmanın hazzını ve

‘ortaklık- birliktelik’ duygusunun tadına vararak, tarikat ortamında bu noktada bir nebze olsun psikolojik doyum sağlamaktadır.

Yapılan ankette bireylere ‘Bir tarikata üye olma gereksinimi hissetme sebebiniz nedir?’ sorusu yöneltilmiş ve karşılığında müritlerin verdiği cevaplara bakıldığında tarikata intisaplarını sağlayan faktörlerden birinin sosyal dayanışma isteği olduğu görülmüştür. Tarikat, ‘biz’ duygusunu yaşayan ‘cemaat’ hayatından, ‘ben’ duygusuna mahkûm olmuş ‘cemiyet’ yapısına geçilen günümüz toplum yapısı içerisinde, uyum gücünü çeken, kalabalıklar içerisinde yalnız kalmış insanlara güven veren bir kurum haline gelmiştir. Tarikatın kendi içindeki toplantıları, hatmeleri, özellikle kermes ve yardım faaliyetleri kadın ve erkek müritler için dikkat çekici sosyal dayanışma faaliyetlerindedir.

Tarikat içerisinde bazen tarikatın maddi gelirlerini karşılanması için, bazen ise ihtiyaç sahibi vatandaşlara yardım etme amacıyla kermesler düzenlenmektedir. Müritler Özellikle hiç tanımadıkları insanlara yardım amacıyla düzenlenen kermeslerde bireylerin çok haz duyduğunu ve severek o ortamda bulduklarını, bunu da bir bakıma ibadet olarak gördüklerini belirttiler. Yaptığımız görüşmelerde ‘tarikatın maddi giderlerinin nasıl karşılanıyor’ sorusunu yönelttik. Çünkü müritler söz konusu olan tarikata günde ortalama 1000 kişinin geldiği zamanların bile olduğunu belirttiler. Günde ortalama 100 kişiyi misafir eden bir müessesin, bu kişilerin yeme-içme ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı merakı değer bir durum teşkil etmektedir. Mülakat yaptığımız lise mezunu ve tarikatın Menzil tekkesinde 6 yıl sürekli olarak sofi hayatı yaşayan bir erkek mürit ise bize bu durumu şöyle ifade etmektedir. ‘Tarikatta her gün ciddi bir insan sirkülasyonu yaşamaktayız. Tabi bu durum da da gelen misafirlerimizi ağırlamanın da ciddi bir maddi külfet haline gelmesi ihtimal bir durumdur. Fakat tarikattaki yardımlaşma ve dayanışma isteği bu durumun bir külfet haline gelmesini engellemektedir. Şöyle ki; isteyen müritler 4-5 çorap, tesbih veya eşarp alıp tekkeye koyar, isteyenler de bunları alıp, uygun gördükleri miktarı bırakır. Bu da tekkenin bir nebze de olsa rahatlamasını sağlar’ Tabi 3-5 çorapla tekkenin ihtiyaçları ne kadar karşılanabilir diye düşünülebilir fakat tekkede ‘nefis terbiyesi’ açısından verilen yiyecekler esasında az bir miktarla karşılanabilecek durumdadır. Görüşüğümüz bir müride tekke de ki günlük yemek programını sordüğümüza kendisi bize bu durumu şöyle anlattı ‘Sabah namazı kılınıp gerekli ibadetler yapıldıktan sonra, ve ikinci namazı kılınıp gene tarikat usulünce yapılması gereken ibadetler yapıldıktan sonra buğday çorbası verilmektedir. Bu çorbanın yanında ise hemen hemen bütün tarikatlarda bulunan ‘tekke ekmeği’ ismiyle de anılan bir ekmek verilmektedir. Bu ekmeğin özelliği çok sert ve bozulmaya karşı dayanıklı olmasıdır. Hatta tekke ziyareti bittikten sonra tekkeden ayrılan müritlere bu ekmekten 1 er veya 2 şer tane verilir. Müritler de

evlerine gittikleri zaman şifa niyetine bu ekmeği yakınlarına ve ailelerine ufak miktarlarda verirler. Ve aylarca muhafaza edilse bile bozulmayacak bir şekilde yapıldığı için, bazen hastalana yakınlarla da bu ekmeğin götürüldüğü olur'

Bunun dışında tarikatta sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın bir diğer göstergesi ise tekkenin bulunduğu köydeki 'menzil' ve diğer isimlerle açılan işletmelerden yapılmaya özen gösterilen alışverişlerdir. Tekke yakınlarında bulunan; tekke dönüşü yakınlarla verilmek için hediyelik eşya alınacak yerlerden, lokantalara, manavlardan giyim yerlerine kadar birçok işletme vardır. Bunların gelirleri sayesinde tekkenin ekonomik giderleri sağlanmaktadır. Bunlardan ayrı bilindiği üzere menzil tarikatı kurumsal yapılanmaları olan bir tarikat profiline sahiptir; Menzil kebab, Emsey hastanesi, Semerkand yayınları, Semerkand TV kanalı gibi ekonomik gelirler sağlayacak yapılar da tarikatın bünyesinde mevcuttur.

Yani bireylerin dayanışma ve beraberlik ruhunu hissedebilecekleri, hiç tanımadığı ve ilk defa aynı ortamda bulunmasına rağmen insanların kendisine manevi olarak dualarla destek olmasının, güler yüzle aynı ortamı, aynı yemeği, aynı ibadet ortamını paylaşmanın kişilere iyi hissettirdiği ifadeleriyle sıkça karşılaşmıştır.

b. Aidiyet Hissi ve Yalnızlık Duygusunu Giderme Arzusu

Aidiyet kavramı ait olma, içinde bulunma mensubu olma gibi anlamlara gelmektedir. Herder'e göre de aidiyet duygusu insan olmanın bir özelliğidir. Nasıl ki insanlar yeme, içme, güvenme ve hareket özgürlüğüne ihtiyaç duyarlarsa, aynı şekilde bir gruba ait olma ihtiyacı da duyarlar. Bu hissi bulamazlarsa kendilerini zayıf ve güçsüz hissederler. Mehmed Niyazi de "Elbette insanların, kurulan hayatların, renklerin müşterekliğinin insanlar arasında yakınlık doğurması tabiidir. Bu yakınlık ve insanın fitri bir özelliği olan alışkanlık toplumu meydana getiren kişilerde aidiyet şuurunun doğmasına sebep olmuştur der." (Kına, 2013).

Anlayacağımız gibi aidiyet dediğimiz kavram esasen bir hissiyat ve sosyal bir gereksinimdir. Sosyal bir varlık olan insan, gene sosyal bir çevre içerisinde yaşayarak toplum olgusunu oluşturur. Toplumsal hayatta insanların gerek akrabalık, gerek üstlendikleri rol ve buldukları sosyal statüler ve gerekse de meslekleri münasebetiyle birçok kurumun üyesi olması kaçınılmazdır. Bu kurumlar içerisinde bulunan bireyde kendini 'oraya ait ' hissetme durumu ortaya çıkmaya başlayacaktır. Ya da tersi bir şekilde, bireyler aidiyet hissiyatlarını doyurmak için, bir grup ve ya kurumun üyeliğine gereksinim duyacaktır.

Tabii toplum bir sosyal olgudur. Toplumu tarif ederken 'olgu kavramını' özellikle kullanmaktayım. Çünkü bildiğimiz gibi olgu, olaydan farklı olarak etki ve değişimi sürekli devam eden bir durumdur. Kendini bazen yenileyip bazen daha gerilere doğru

götürebilmektedir. Günümüz dünyasında modernleşmeler zinciriyle değişen toplumda, klasik bir ifadeyle ‘kalabalıklar içerisinde yalnızlaşan insanlar’ ın sayısı göz ardı edilemeyecek kadar çoktur.

Yalnızlık duygusu, insanın ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyen faktörlerden birisidir. Şöyle ki bazı durumlarda insanın yalnız kalması ve kendisini dinlemeye çalışması onu rahatlatıcı bir işlev icra ederken, istediği halde başkalarıyla iletişim kuramayan, kendisini tek başına, terk edilmiş olarak hisseden insanların ruhsal dengeleri bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Dindar olduğunu düşünen insanlar açısından bakıldığında, Kutsal’la ilişkiye girmenin, insanın iç dünyasında manevi bir alan yarattığı, sosyal olarak kendisini yalnız hisseden insanın en azında bu alanda yalnızlık hissetmeyeceği ve terk edilmişliğin insan psikolojisinde oluşturacağı yansımaların olumsuz etkisini en alt düzeye indirebileceği söylenebilir. Nitekim bu konuda yapılan araştırmalar, dindar insanların daha az yalnızlık duygusu hissettiklerini ortaya koymuştur. (Yanmış ve Aktaş, 2015: 10).

Esasında dindar insanların yalnızlık duygusunu aşmış olması çok da enteresan bir tespit olmasa gerek, zira manen kalbini, madden bedenini doyurmuş tarikat önderleri ve onlar gibi tasavvuf ehli insanlarda ‘Yalnızlık Allah’a mahsustur’. Düşüncesi artık adeta bir yaşam felsefesi halini almış ve bu manevi eşığe ulaşan insanlar, yalnız kaldıklarında bile esasında Rableriyle her zaman kalbi bir temaslarının olduğunun bilincine varmış durumdadırlar. Tarihi kıssalara baktığımızda yalnızlık diyince akla ilk gelen mutasavvıfların Mevlana ve Şems olduğunu görmekteyiz. Zira günlerce, haftalarca tek başlarına bir odada diz üstü oturarak vakit geçirdikleri bilinmektedir.

İşte günümüz dünyasında değişen koşullar ve özellikle teknolojik aletlerinde etkisiyle kendini sosyal hayat ve çevreden uzaklaştıran insanların, bu yalnızlık duygusundan kurtulmak ve bununla baş edebilmek için ‘tarikatlari’ bir seçene olarak gördüğü sonucu da araştırma doğrultusunda edindiğimiz bir diğer tespit oldu.

‘Tarikatlar zikir ve sohbet aracılığıyla insanların yalnızlık duygusunu giderir’ şeklindeki önermeye katılımcıların, % 84’ ü “kesinlikle Katılıyorum”, % 13’ ü “Katılıyorum” şeklinde cevap vermiştir. “Kesinlikle Katılmayanların” oranı % 0 “Kararsızım” diyenlerin oranı ise % 3 olarak ölçülmüştür (Tablo 2).

Aynı zamanda yapılan ankette ‘Bir tarikata üye olma gereksinimi hissetme sebebiniz nedir?’ sorusuna da üyelerin % 40 ı yalnız duygumu gidermek seçeneğini işaretlemiştir. Yaptığımız mülakatlarda ise görüştüğümüz şahıslardan biri bize tarikat hayatına girmeden önce yaşadığı hayatı şöyle tarif etmekteydi. Görüştüğümüz üyelerden bazıları ise, tarikata mensup olmadan yaşadıkları psikolojik sıkıntıları dile getirdiler. Özellikle ergenlik dönemindeki psikolojik

sıkıntılardan dolayı tarikata arkadaşları tarafından yönlendirilen bir şahısla görüşme fırsatı bulduk. Kendi ifadeleriyle ‘kendime ve çevreme zarar verecek, psikolojik olarak bataklığa batmış bir insan gibiydim. Fakat daha sonra arkadaşlarımla yönlendirmesiyle bu tarikatla tanıştım. Ve o zamandan beri tekkeyi düzenli olarak ziyaret eder, maneviyatın ve sofilerin benim için karşılıksız dua ettiğini bilmenin tadını yaşamaktayım. Tekkeden döndükten sonra bile istediğim zaman ulaşabileceğim, beni karşılıksız, Allah rızası için seven insanların olduğunu bilmek beni rahatlatıyor.’ Şeklinde söylemleriyle kendisi için tarikatın ona yalnız olmadığını hissettirerek psikolojik olarak sıkıntılarından kurtulmasına yol açan bir ara form görevi gördüğünü anladık.

c. Kötü Alışkanlıklardan Kurtulma İsteği

Yapılan görüşmeler neticesinde esasında tarikat yapısının değişen toplumla beraber bir ‘anlam ve işlev’ değişikliğine uğradığı tespitine de varmış olduk. Şöyle ki toplumda tarikat yapılanmalarının oluşmasına zemin hazırlayan tarihi sosyolojik ve psikolojik temellere baktığımızın zaman, Hz. Muhammed zamanından sonra, dinde ortaya çıkan ‘fetva verme ve yanlış yorumlar’ sonucunda, toplumda insanlara bilgi aktarıp, onları doğru dini bilgilerle, yanlışla saptırmaktan kurtaracağını düşünen bir düşünce sistemi oluşmaya başladı, oluşan bu düşünce sistemi ‘tasavvuf’ olarak adlandırıldıktan sonra, tasavvuf ehli insanlar yavaş yavaş ortaya çıkma başlamış ve nihayetinde bu kişiler görüş farklılıkları doğrultusunda tekke yapılanmalarıyla, dini öğretileri insanlara aktararak adeta ‘medrese’ yapılanması tarzında mektepleşmiş yapılara dönüşmeye başlamıştır. Yani eski tarikat yapılarının asıl amacının ‘insanların manevi değerlerini ve takvalarını arttırmak ’ olduğunu söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır.

Bu durumda bir de günümüz tarikat yapılarının ve temel öğretilerinin nasıl bir amaç ve yöntem doğrultusunda işlerlik sistematiğine sahip olduğuna da bakmak gerekmektedir. Tabii günümüz tekkeleri tamamen hedefinden şaşmış, dini amacın tamamen dışında bir yapılanma haline gelmiştir gibi bir ifade oldukça yanlış olacaktır. Çünkü her ne kadar bazı işlev farklılıklarına uğramış olsalar bile tarikat yapıları aynı ‘silsile’ ye dahil olup sadece ufak noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Ve halen de en temel işlevi dini düşünceleri insanlara aktarmak, dini doyum sağlamak amacıyla gelen insanlara tekke çatısı altında yer vermektir. İşlev farklılıkları da meydana gelmiştir demişken, İşte tam da bu nokta da ‘kötü alışkanlıklardan kurtulmak ’ için tarikat önderinden tövbe alıp bu alışkanlıklarından kurtulmanın yolunu tıbbi ya da psikolojik destek almaktansa tekke de bulacağını düşünen insanların da hatırı sayılır bir şekilde Menzil tarikatı ve diğer bazı tarikatlara intisap edişi,

tarikât yapılarının artık sosyal hayatla bütünleşmiş bir profile büründüğünün göstergelerinden biridir.

Kötü alışkanlıklardan kurtulmak için intisap edilen tarikâtlar içerisinde ise Nakşibendi tarikâtı tercih edilme noktasında hatırı sayılır bir yere sahiptir. Mülakatlar sırasında bu durumla ilgili ‘özellikle alkol tüketme alışkanlığından vazgeçmek için tarikata gelen insanların olduğu söylenmekte, bu konuyla ilgili bizi bilgilendirebilir misiniz? Şeklinde ’yönelttiğimiz soruya karşılık aldığımız cevapta da bu durumu teyit etmiş olduk.

Hatta görüştüğümüz şahıslardan biri tarikata intisap etmeden önce böyle bir yaşantısının olduğunu dile getirerek tarikata intisap edişini bize şöyle anlatmakta ‘ Liseden mezun olacağım zaman, çevreden öğrendiğimiz kulaktan dolma ve batıl inançlardan dolayı dini bir eksiklik yaşamaktaydım. Çevremde Adıyaman mensubu arkadaşlarım vardı. Fakat ben tarikât mantığına oldukça önyargıyla bakmaktaydım. 2006 yılının Mevlit kandilinde, arkadaşlarımın davetiyle Nakşibendî tarikâtının Ağrıda bulunan bir evinde mevlit kandilini güzel bir şekilde karşılamak amacıyla düzenlenen yemekli sohbet katıldım. Tabi halen tarikât düşüncesine olan önyargım devam etmekteydi. Dualar ve ibadetler sonrasında evlerimize dönmek üzere yola çıkacağımız zaman, beni o eve davet eden arkadaşımın, bir poşet içerisinde bana bir şey uzattığını gördüm. Bana bunu alıp eve gittiğimde sakın kafayla en azından biraz olsun bakmamı rica etti. Eve gelip poşeti açtığımda, içerisinde Seyyid Abdülkadir Geylani’nin Futuğul Gayp adlı eserinin olduğunu gördüm. Kitabı incelemeye başladım ve aldığım lezzet, aslında ne kadar da boş ve temelsiz bilgilere mahrum kaldığımı bana gösterdi. Daha sonraki gün arkadaşıma bana bu kitabı yazan kişi hakkında bilgi vermesini istedim, beni Nakşibendî tarikâtının Ağrıdaki bilgi donanımı açısından oldukça zengin bir abisinin yanına götürdü. Kendisi bana tarikât hakkında bilgiler vermeye başladı. Tabi arkadaşım ben oraya gitmeden önce bu abiye yaşantım hakkında bilgiler vermişti. Alkol ve sigara gibi alışkanlıklarımın olduğunu da haliyle öğrenmişti. Bende aslında bu durumdan epeyce çekinerek oraya gitmiştim. Sonuçta söz konusu olan yer bir tarikâtın irşad amacıyla açtığı bir yerdi. Ve ben bu defa bu yere davet amacıyla değil, belki de o tarikata üye olmak için gidiyordum. Ama benim gibi bir insanın bu tarikata kabul edilebileceği düşüncesi bana biraz düşük bir ihtimal gibi gelmiyor da değildi. Fakat sohbet ilerledikçe, Ağabeyimiz bana tarikata intisap eden üyelerden bahsettikçe içimdeki umut ışığı yeniden yeşermeye başladı. Meğer benim gibi onlarca insan tarikata gelip Allah dostunun vesilesiyle tevbe ederek kalbi temizliğin hazzını yaşıyorlarmış. Daha sonra bende Menzile gitmek için otobüslere doluşan kabilelerden birine dahil oldum. Gidip tevbe alarak kendime yeni bir sayfa açtım. Ve o zamandan beri en az ayda iki defa gitmeye özen gösteririm. Ziyaretler sık olmalıdır ki insan kalbi tekrar boşluğa

düşmesin. Hiçbir yanlış geri dönüşü olmayan bir yol değildi. Unutulmamalıdır ki Bişri hafi hazretleri meyhaneden çıkmayan bir insan iken, bir âlimin nasihatlerinden ve gördüğü rüyalardan etkilenerak tevbe etmiş ve manevi doğruluğa erişmiştir.’

Bu ifadeler aslında tarikat semantiğinin insanlar için nasıl bir anlama büründüğünün belki de en güzel göstergesidir. Düştüğü sıkıntılı durumlardan kurtulmak için tekkeye gelen bireyler burada nefsi bir mücadele vererek, kendiyle savaşmakta, kararlılık ve duanın da yardımıyla istediği sağlıklı ve manevi hayata kavuşmakta.

Bu konuda yaptığımız konuşmada yine aynı şahıs bize, bu gibi sıkıntıları olan bireyler tarikata geldiğinde ise kendilerine daha özenle bir desteğin verilmeye çalışıldığını da ifade etti. Tekkedeki sofilerin, kendilerine bu alışkanlıktan kurtulmaları için sürekli destek verdiğini dile getirdi.

Alkolden ziyade sigara da günümüz insanının en çok cebelleştiği kötü alışkanlıklarının başında gelmektedir. Tiryakiler bu alışkanlıktan kurtulmanın yolunu tıbbi yollardan aradıkları gibi, yine tıpkı alkol bağımlıları gibi tekkeye gelerek buradaki dini duyguları ve İslamiyet’in gereklerini öğrendikten sonra sigarayı bırakmaya çalıştıkları da bilinmektedir. Tarikat üyeliğinin Alkol, sigara vb gibi alışkanlıkların üzerindeki caydırıcı etkisini ölçmek adına ankette bireylere ‘tarikata üye olmadan önce alkol, sigara, vb gibi kötü alışkanlıklarınız var mıydı?’ sorusu yöneltilmiş ve katılımcıların % 75’i bu soruya evet cevabını vermiştir. Evet cevabı doğrultusunda ‘tarikata üye olduktan sonra bu alışkanlıklarda bir değişim oldu mu sorusu’ yöneltilmiştir. Buna karşılık % 75’lik kesimin % 30’u bu alışkanlıklarından vazgeçtiğini dile getirmiştir. Bu konuda bir mürid görüş ve deneyimlerini bize şu şekilde aktarmaktadır. ‘Alkol kullanan insanlara, sigara kullananlara nazaran daha dikkatli ve özenli yaklaşılmaktadır. Eğer şahıs bu alışkanlıktan kurtulmaya niyetliyse gerekli destek verilmektedir. Sigara kullananlara ise bu alışkanlığını terk etmesi yönünde telkinlerde bulunulur. Mümkün mertebe tekkede bulunduğu sürede sigara kullanmaması, nefesine hâkim olması rica edilir. Ama bu konuda bir zorlama olmaz. Hatta tekkenin çay ocağında bazen isteyen kişiler sigara kullanabilmektedirler.’

Başka bir kadın müritle yaptığımız görüşmede ise alkol alışkanlığı olan insanlara tarikat yapılanmasında nasıl davranıldığıyla ilgili bilgi edinmeye çalışıyoruz. Ve kendisi bu durumla ilgili tekkede duyduğu bir ayrıntıyı bize aktarıyor. ‘Alkol ya da başka bir kötü alışkanlıktan ötürü tarikata gelen kişiler kesinlikle dışlanmaz. Aksine tekkenin sıcaklığıyla kucaklanır ve yabancılık çekmemeleri için elden gelen yapılır. Şeyhimizin de kötü alışkanlığı olup da bunlardan kurtulmak istediği için tarikata intisap eden arkadaşlara olan sempatisi başkadır.

Hatta tarikata alkol alışkanlığından vazgeçmek için gelen bir şahıs için: “o bizim bahçemizin çiçeğidir. Sakın ha ona dokunmayınız.” dediğine şahit olan müritlerimiz vardır.

Esasında bu çalışmayı Ağrı’da yapma verimliliği etkilemesi noktasında bizde bazı şüpheler uyandırmaktaydı. Muhafazakar ve daha çok kırsal bir profil sergileyen kentte alkol vb. kötü alışkanlıklardan ötürü tarikata intisap eden mürit sayısının pek fazla olmasını beklemezken ‘bir tarikata üye olma gereksinimi hissetmenizin sebebi nedir’ sorumuza müritlerin % 10 u kötü alışkanlıktan kurtulmak şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca ‘Tarikata üye olmadan önce herhangi bir kötü alışkanlığınız var mıydı?’ sorusuna karşılık sadece alkol değil, uyuşturucu kullandığını hatta daha da kötü ‘alışkanlıklarım vardı’ şeklinde ifadeler kullanan müritlerin olması da dikkat çeken noktalar arasındaydı. Dikkatimizi çeken bir diğer nokta ise, sadece erkek değil kadın müritler arasında da tarikata katıldıktan sonra bu tarz alışkanlıklarından vazgeçen müritlerin olmasıydı.

Gördüğümüz gibi ‘Tarikat’ dediğimiz yapılar artık kendi içerisinde adeta kurumsallaşmış, işlev çeşitliliğine uğramış birimler haline gelmiştir. İslamiyet’teki haram ve yasakları insanlara anlatmakla kalmayıp, bu yasaklardan uzak durmaya çalışan insanların manevi bir sığınağı haline gelmiştir. Ve Artık acaba küreselleşen dünyada değişimin önemli kavşaklarından dönen birimlerin arasına tarikatlarda mı dahil oluyor sorusu akıllara gelmeye başlamıştır.

d. Şifa Ümidi

Kötü alışkanlıklarından kurtulmak sebebiyle tarikata intisap eden bireylerin yanı sıra, şifa bulma ümidiyle de menzile gitmek isteyenlerde oldukça fazladır. Tarikat önderinin dergehına giderek oradaki manevi ortamda bulunmak, hasta çocuğunu, yakınına götürerek Şeyh in ve sofilerin duasını alarak şifa bulacağını düşünmek de tarikata intisap sebepleri arasındadır.

Bazen hastanın aciliyet ve rahatsızlığının önemine göre hasta Şeyhin yanına götürülür ve Şeyh hastanın üzerine okuyup, vücuduna el sürerek, şifa ayetleri okuyup Allah’tan şifa diler. Görüşüğümü bayan bir mürid bize bu durumu şöyle ifade etmekte ‘İnsan görmeyince pek inanmıyor belki. Ama dili tutulmuş, konuşamayan insanların tekkede şeyh in duasından ve okumasından sonra düzeldiğini gördüm’

Aslında şifa ümidiyle başvuru şahıs sadece tarikat önderiyle de sınırlı değildir. Bilindiği üzere Tarikat içerisindeki hiyerarşik yapılanma doğrultusunda ‘vekil’ statüsü verilen müritler vardır. Genellikle Nakşibendî tarikatının birçok ilinde vekilleri mevcuttur. Bu vekiller ‘el verme’ dediğimiz olayı gerçekleştirme iznine sahip olup, yanına tevbe almak için gelen insanlara el vererek tevbe edip günahlarının affi için Allah’tan aman dilemelerine aracı olurlar.

Bunun yanında vekillerin manevi makamı gereğince dualarının ehemmiyetine olan inançta oldukça yüksektir. Ve Adıyaman dışında yaşayan, tarikat merkezine gelme imkânı olmayan kişiler bu vekillerin yanına gelerek, hastaları için, çocuk sahibi olabilmek için, ailevi sorunları için dua istemektedirler.

e. Dini Eğitim- İslamiyet’ i Daha Anlamlı Yaşama İsteği

Daha önceki tespitlerimizde de dile getirdiğimiz gibi tarikatlarda belli derecede bir değişikliğinin olduğunu söylemiştik. Aslında bu durum bir işlev değişikliğinden ziyade bir’ işlev çeşitlenmesidir.’ Fakat yine de tarikatın asıl işlevini koruduğu, bu noktada da insanları çekmeye deva ettiğini de dile getirmiştik. Yaptığımız görüşme ve anketlerde de bu durumları teyit etmiş olduk.

Katılımcılara ‘tarikatlarda insanların dini eğitimine katkı sağlıyor’ şeklinde bir önerme yöneltilmiştir. Bu önermeye katılımcıların % 15’i katılıyorum, % 80 kesinlikle katılıyorum % 5’i de’ kararsızım’ yanıtını vermiştir. İkinci olarak ise ‘İslam dinini daha anlamlı yaşamak için bir tarikata-mürşide bağlı olmak gereklidir.’ Yöneltilmiş, bu önermeye katılımcıların % 70 i kesinlikle katılıyorum, % 20’si katılıyorum, % 3’ü kesinliklede katılmıyorum, % 7’si kararsızım yanıtını vermiştir. Araştırma sırasında, tarikatın insanın dini eğitimi ve yaşantısına katkı sağladığını ama bu durumun, tarikata mensup olmayan bir bireyin dini ve İslamı anlamlı yaşamayacağı anlamına gelmediğini de söyleyen katılımcılarımız oldu. Ayrıca ‘bir tarikata üye olma gereksinimi hissetmeniz sebebi nedir?’ şeklindeki sorumuza katılımcıların % 25’i ‘dini eksikliklerimi gidermek’ cevabını vermiştir.

Yaptığımız mülakatlarda ise ‘tarikata size neler kattı? Önceki yaşantınızla tarikata girdikten sonraki yaşantınız arasında bir fark oldu mu?’ sorularını yönelttik. Bu sorulara kadın bir müridin verdiği cevap şöyle olmuştur: ‘Tarikat demek rehber demektir. Yol gösteren, karanlıkta kişiye ışık tutan demektir. Nasıl ki rehberler kişilere çevrede görünen güzelliklerin ardındaki bilgileri aktarırsa, tarikatlarda tıpkı onlar gibi, gözümüzün gördüğü ama kalbimizin anlamadığı dünyayı bize anlatarak, asıl dünyanın ahiret olduğunu anlatır. Ama bir yandan da ‘hiç ölmeyecek gibi bu dünya ya, yarın ölecek gibi öbür dünyaya çalışmak ’ gerektiğini anlatmakta. Esasında bu söylediğim durum daha ziyade Nakşibendî tarikatının kaideleri arasında yer alır. Nakşibendîlik insanı bu dünyadan tamamen soyutlamaz. Ve gerek Nakşibendîlik, gerekse de diğer bütün tarikatlar da insana yol gösterme amacı en temel düsturlardandır. Düşünün ki bir üniversite öğrenci farklı bir memlekette okul kazanır ve oraya gitmesi gerekir. Tıpkı bizler gibi aileleri onları yerleştirmek için o memlekete gider, fakat

yanında ‘aile olmasına rağmen’ gelinen yer farklıdır, toprak farklıdır, insanlar farklıdır, yaşam tarzı farklıdır. Ve yabancılığın sıkın tısı burada başlar. Çünkü aile çocuğunu güvenli ve güzel bir yurda, eve yerleştirme isteğindedir. Ama güzelliğe ulaşmak her zaman zor ve çetrefilli olmuştur. İşte gidilen o yabancı memleket aslında dünyadır. Tarikatta bu yabancı dünyanın da güvenli ve güzel bir geçiş sağlayan vesiledir. İnsana yanlışı, doğruyu, kesin ve katı kurallarla değil, yumuşak bir dille, tekke’nin kardeş dili ve kardeş kalbiyle anlatan din ve kardeşlik mekânıdır. Az önce ‘yanında ailesi olsa bile ’ dedim. Evet kişinin yanında ailesinin olması, onun dini bilgilerini tamamlayacağı, iç huzura erip maneviyatın lezzetine varacağı anlamına gelmez. Ben bu durumu bizzat kendimde yaşadım. Tarikata girişimde ailemin herhangi bir etkisi ve yönlendirmesi olmadı. Zaten ailemde benden başka tarikat mensubu da yoktu. Ailem her ne kadar dini kendi çapında yaşamaya ve bizlere aktarmaya çalışsa da, tarikata girdikten sonra dini noktada ne kadar eksik olduğumu anladım. Önceden farz, sünnet, zekat nedir, tam olarak bilmezdim. Dini yükümlüklerim konusunda yeterli bilgiye sahip değildim. Fakat bir yönlendiren olunca bu eksikliklerimi giderdim”

20 yaşındaki kadın mürit bu ifadeleri söyledikten sonra kendisine ‘tarikata olmasaydı size bu dini bilgileri aktaracak başka kimseler ve araçlar olmaz mıydı? Dini bilgileri öğrenmenin tek yolu tarikat mıdır?’ sorusunu yöneltiyoruz. Kendisinde cevaben şöyle diyor ‘ aslında bu soruya evet cevabını vermek tarikat adına yapılan bir bencillik olur. Çünkü çevremde tarikat mensubu olmadığı halde, benden, tarikata girmiş birçok müritten daha bilgili insanlar ve arkadaşlarım var. Ama en azından kendimle kıyasladığımda onların benden daha şanslı olduğunu söylemem gerek çünkü dini noktada belli bir seviye de olan aileleri ve arkadaş çevreleri vardı. Zaten dini esaslara dikkat eden insanların arkadaş çevreleri de onlar gibi olur. Bu durumu özellikle tercih ederler, nasıl olsa arkadaş inanın aynasıdır. Ya da kendilerini dini noktada bilgilendirmek için benden daha gayretli ve istekliydiler. Dediğim gibi ailem dini kendi çapında, çevresinden gördüğü kadarıyla yaşamaktaydı. Ve bize aktarma konusunda da çok da yeterli olamamışlar, bunu daha sonra fark ettim. Yani tarikat olmadan da dini olarak bilgi seviyemizi arttırabiliriz. Ama dediğim gibi bu durum için gerekli ve uygun bir çevre; aile, arkadaş ortamı, kişisel çaba ve istek önemli.

f. Aileden Gelen Tarikat Üyeliği geleneği

Gördüğümüz gibi bireylerin bir tarikata mensup olmalarının altında; soysa-psikolojik birçok etken yatmaktadır. Bunlardan başka kaydettiğimiz bir diğer etken ise bazı müritlerin ailelerinde tarikat üyeliğinin bir gelenek halini alarak, nesiller boyu sürerek devam etmesidir. Anketler ve mülakatlar sırasında bazı katılımcıların sadece çekirdek ailelerinin değil, bütün

sülale genelinde tarikat üyeliğinin olduğunu söylemesi ve bu durumun yıllardır bu şekilde sürerek devam ettiğini dile getirmesi ve Bir tarikata üye olma gereksinimi hissetmenizin sebebi nesir? Şeklindeki sorumuza katılımcıların % 5 aile ve akraba yönlendirmesi seçeneğini işaretleyerek cevap vermesi bu konuya da bir başlık açmamız gerektiğini düşündürdü.

Belki de araştırmayı yaptığımız coğrafyanın geleneksel yapısından kaynaklanan bu durum da tarikat üyeliğine tercihen değil de ‘iten’ bir durum haline gelmiştir. Tabi bunu söylerken, bazı müritlerin aile zoruyla tarikata intisap ettirildiklerini kast etmiyorum. Zira başlıkta ‘gelenek’ kelimesini bilinçli bir şekilde kullandım. Çünkü burada bir zorlamadan ziyade tarikat üyeliği, gerekli ve olağan, yaşamın normal bir süreci haline gelme algısının olduğunu gördük.

Bu konuda tam anlamıyla mülakat sayılmasa da bize bazı bilgiler veren bir mürid durumu şöyle anlatmakta ‘esasında bir tarikata üye olmam gerekli mi? Sorusunu kendime hiç sormamıştım. Belli bir yaşa gelince zaten tarikata üye olmam gerektiğini düşünmekteydim. Çünkü diğer bütün aile üyelerimin neredeyse tamamı bir tarikata üyeydi. Ama yinede tarikata girmek istemeseydim, beni bu konuda zorlayan kimse olmazdı.’

Bu ifadeler aslında bize çokta yabancı gelmiyor. Çünkü içinde bulunduğum ailede de tarikat üyeliği bir gelenek gibi sürmekte. Tarikata üye olmayan ben ve benden başka birkaç kuzenim var. Annem, babam, kız kardeşim, amcalar Nakşibendî tarikatına üye. Zaten iki dedemin de tarikat vekili olması bu durumu çok da enteresan kılmıyor. Fakat aileden gelen bir gelenek halini aldığından mıdır, ya da ailede istenildiği zaman gidip el alınacak bir ‘vekil’ bulunduğundan mıdır bilmem, ailedeki tarikat üyeler menzili çok sık ziyaret etmez. Ama genel zikir ve adap olarak menzil geleneğine baplılıklarını sürdürmektedirler.

g. Kişisel Merak ve İstek

Tarikata gereksinim duyma noktasında katılımcılar tarafından birçok farklı neden dile getirildi. Bu nedenlerden bir diğeri ise ‘kişisel tercih ve merak oldu.’ ‘Bir tarikata üye olma gereksinimi hissetmenizin sebebi nedir?’ şeklindeki sorumuza katılımcıların % 20 si; kişisel tercih ve merak cevabını vermiştir

Görüşme yaptığımız kişileri belirlerken özellikle aile bireylerinden tarikata üyeliği bulunmadığı halde bir tarikata üye olan kişilere de ulaşmaya çalıştık. Bu kişilerin tarikata yönelmelerinin bir kişisel merak ve istek güdüsünün yanında, arka planda arkadaş çevresinin etkili olduğunu tespit ettik. Yani esasen bireyde kişisel isteği tetikleyen bir arkadaş ortamı yönlendirmesinin varlığı dikkat çekmektedir.

1. İntisap İçin Menzil Tarikatı'nın Tercih Edilme Sebepleri

Önceki bölümde bireylerin bir tarikata ihtiyaç duyma sebeplerini kriterlendirmeye çalıştık. Bu konudaki tespitlere yer verildi. Bu bölümde de kişilerin tarikatlar içerisinde neden Nakşibendî tarikatını tercih ettiği konusuna yer verilecektir. Bununla ilgili de katılımcılara bazı sorular yönelterek bu tercih konusundaki tutumlarını ölçmeye çalıştık. Anket ve mülakatlar dışında başka tarikatların Trabzon ve Ağrıdaki merkezlerine yaptığımız ziyaretlerde bu konudaki bilgilerimizi daha iyi bir zemine oturtma imkanı vermiştir. Her ne kadar araştırma konusu sadece Nakşibendî tarikatına yönelik olsa da, farklı tarikatlara mensup bireylerle görüşmeye çalışıp onların tarikatları hakkında bilgiler edinerek Nakşiliği onlardan ayıran temel farklılıkları tespit etmeye çalıştık. Uyguladığımız ankette katılımcılara ‘bu tarikatı tercih etme sebebiniz nedir?’ sorusunu yönelttik. Ve genel olarak aldığımız dönütlerde 4 temel sebep karşımıza çıktı

a. Tarikata Giriş İçin Zorlu Koşullar aranmaması

Bilindiği üzere her tarikatın kendi içerisinde bir adap ve erkânı bulunmaktadır. Bu durumda tarikata has bir işleyiş ve tarikata girmek için bazı koşulların aranması kaçınılmazdır. Fakat daha önceki bölümlerden birinde de yaptığımız mülakatlardan birinde alkol kullanma alışkanlığı, olan insanların bile bu tarikata intisap edebildiklerini söylemiştik.

Bunun dışında da tarikata girmek isteyenler için kişiyi sosyal hayatından uzaklaştıracak veya hayatında önemli değişikliklere yol açacak herhangi bir koşul istenmemektedir. Bu durumda tarikatı tercih edilenler arasında ilk sıralara taşımakta önemli bir rol oynamakta.

Yaptığımız görüşmede ‘Nakşibendî tarikatını tercih etme sebebiniz nedir’ sorusuna bir mürit şöyle cevap vermekte ‘bu tarikata girdikten sonra yaklaşık 6 yıl boyunca sürekli olarak tekkede kalarak tam bir sofi hayatı yaşadım. Daha sonra ise elimde olmayan maddi sebeplerden dolayı gemiye çıkak zorunda kaldım. Ama tarikat adaplarını ve çevremdekileri bilgilendirmekten hiçbir zaman vazgeçmedim. Bu tarikatı tercih ederken ve ettikten sonra beni yaşantımdan, arkadaş ortamımda soyutlayacak, ciddi anlamda beni zorlayacak hiçbir durumla karşılaşmadım. Nakşiliğe mensup olma için aranan tek bir koşul vardır: tevbe dip, eski alışkanlıklarına dönmemeye çalışmak, tövbesine sadık olmak ve ehli- sünnet üzere olmak. Bunun dışında tarikata giren kişinin zikir ve rabitaları ne sıklıkta yapacağı artık kişinin kendisine kalmıştır. Kişi bu tarikata girdikten sonra İslam dinine uygun bir şekilde, iş yaşamını, ticaret yaşamını, eğitim sürecini devam ettirebilir. ’

Bu tarikatı tercih etme noktasında tarikata intisabını ülkücülüğe bağlayan aynı müritten edindiğimiz bir başka bilgi de şöyle oldu “teyzemin yakın bir arkadaşının Mahmut efendi

tarikatına mensup olduğunu biliyordum. Ve daha sonra merak ettiğim birkaç şeyi sormak için kendisiyle görüşme fırsatı buldum. Tarikata girme kriteri noktasında Nakşîlikten farklı olduklarına bizzat o tarikata mensup bir kişinin ağzından tanıklık ettim. Şöyle ki ‘bir kişi Mahmut efendi tarikatına mensup olmak isterse, tarikat şeyhi önce halifelerinden birini bu kişi için bir istiareye yatırır. Daha sonra halife gördüğü rüyayı şeyhe nakleder ve şeyh bu rüyanın iyi olması durumuna göre kişiyi tarikata ya kabul eder, ya da kötü olması durumuna göre tarikata intisabı kabul edilmez. Bunun dışında tarikata girecek olan kadınların çarşaf giymesi erkeklerin ise cübbe, sarık ve şalvar giymesi şarttır.’ Şeklinde bir cevapla karşılaştım. Tarikatlar arasında farklılıkların olması muhakkak ki normaldir. Ama bilindiği gibi Nakşibendilikte bu şekil uygulamalar yoktur. Tarikata mensup olan erkeler şalvar, sarık vb. gibi sembolize kıyafetler giyip sosyal hayatlarında da bunları sürekli kullanmak zorunda değildir. Aynı şekilde kadın müritlerde de ne çarşaf ne de pardesü koşulu aranmamaktadır.’

Kıyafet noktasında bu bilgilere ulaştıktan sonra ufak bir araştırmayla da durumu teyit ettik. Ve Mahmut efendi tarikatına ait bir internet bloğunda çarşaf, sarık, şalvar şartı ile ilgili aslında bir çok kişiden soru geldiğini ve bunun üzerine cevaben bizzat Mahmut efendinin bu konuda söylediği cümlelere ulaştık. ‘neden çarşaf-ı şerif, sarık, cübbe, şalvar?’ sorusuna Mahmut efendi şu cevabı vermekte ‘Çünkü çarşaf giymek, Allah’ın şeriatıdır. Çarşaf giyeni Allah muhafaza eder. Çarşaf giyen Allah’ın pehlivan kuludur. Hanımlar pırlantadır. Pırlantayı muhafaza etmek gereklidir. Çarşaf bir kadınla karşılaşan erkeğe cenab-ı hak korku veriyor. Müslüman’ın nişanı sarık, takke, şalvar ve cübbededir. Çünkü çarşaf ve sarık Ali Haydar Efendi Babanın hediyesidir. Bir çarşafı, bir sarığı bozmakla Çeçenistan’a verilen bela bize de verilebilir. ’ sosyal hayatı kısıtlamamsı kısmını çıkar.

b. Aile ve Arkadaş Çevresinde Bu tarikat Üyeliğinin Fazla Olması

İnsanoğlunun sosyal ve etkiye açık yapısı toplumsal yaşantısındaki her alanında karşısına çıkarak onu yönlendirmekte, değiştirmekte ve etkilemektedir. Hele ki söz konusu dini değer yargıları gibi aileden öğrenilen, nesilden nesle geçen bilgiler yumağı ise, bu nokta da kişilerin aileden ve çevrelerinden etkilenmeleri kaçınılmaz olur. Yalnız özellikle günümüzde bireyi etkileyen tek yapının aile olduğunu söylemek artık oldukça güçleşmiştir. Daha 3 yaşından itibaren okul hayatına başlayan çocukların aile ile vakit geçirme süreleri günümüzde bir hayli azalmıştır. Öyle ki artık günümüz sosyal bilimcileri tarafından bireyi şekillendiren ‘aile’ midir, yoksa ‘arkadaş’ çevresi midir? Konusu ciddi ciddi tartışılmaya başlanmıştır. Ve artık bilinmektedir ki arkadaş çevresi de en az aile kadar kişinin tercihlerini, alışkanlıklarını, düşüncelerini ve en nihayetinde bütün yaşantısını etkilemektedir.

Araştırma 47 yaşında bir müritle yaptığımız bir görüşmede kaydettiğimiz bilgiler ise bize arkadaş çevresinin ve siyasi ideolojinin de dini tercihler noktasında ne kadar önemli ve yönlendirici olduğunu gösterdi. '1991 yılında tevbe edip bu tarikata intisap ettim. Ailemden İslam dini hakkında herhangi bir nitelikli bilgi alamadım ne yazık ki. Zaten ailede benden başka tarikat üyesi olanda yoktur. Beni bir tarikata iten şey ise ülkücülük düşüncesi olmuştur. Kelimetullah, ülkücülüğün temelidir. Ülkücülük dinle bağlantılıdır. Zeminleri ortaklık. Ülkücü ocaklarına katıldıktan sonra, din konusunda ne kadar eksik olduğumu gördüm. Çünkü bizim zamanımızdaki ülkücü gençliğin bilim ve ilim potansiyeli günümüzden çok farklıydı. Şimdi de her ne kadar ülkücü kesimde din önemli bir kriter ise de 80'ler ve 90'larla kıyas edilemeyecek kadar fark vardır. Bu noktada girdiğim ülkücü arkadaş ortamında yavaş yavaş ülkücü ideolojinin temelini öğrenmeye başladım. Ve sonraları dini eksikliklerimi gidermem gerektiğini düşündüm.

Yalnız başıma bu durumun altından kalkamayacağımı anlayınca da bir tarikata girmem gerektiğini düşündüm. Çevremde tarikat mensubu sofiler ve onların manevi yaşantısını görünce de bu isteğim daha da arttı.'

Gördüğümüz gibi kişilerin dini tercihleri konusun da aile ve arkadaş çevresinin etkili olması kaçınılmazdır. Yaptığımız çalışmanın sonucu da aslında bize bu durumu teyit ettirmektedir. Bu tarikatı tercih etme sebebiniz nedir? Sorusuna katılımcıların % 35'i 'genel olarak ailem ve çevrem bu tarikata üye' ifadesini işaretleyerek cevap vermiştir. Daha önce' bir tarikata ihtiyaç duyma sebebiniz nedir ?' sorusuna verilen cevaplar arasında da bu tespit karşımıza çıkmıştı.

c. Tarikatın Sosyal Hayatı Kısıtlamaması

Tarikat yapılanmalarından bahsederken, artık bu yapılanmaların sosyal hayatın bir parçası haline geldiğini ve buna uygun bir işleyiş içermeye başladıklarına değinmiştik. Sosyal hayata uygunluk diyince aklıma gelen ilk tarikat Nakşibendîlik olmuştur. Sanırım bunun nedeni bir çok tarikat merkezi ve bu merkezlerin işleyişinin bireylerin hayatındaki etkilerini gözlemleme imkânı bulmuş olmama bağlayabilirim. Araştırmada sadece Menzil Nakşîliği inceleme konumuz olsa da farklı tarikat mensuplarıyla da görüşmeye çalıştığımızı söylemiştik. Bu konudaki farklılıkları hem Menzil üyelerinden duyarak hem de kendimiz araştırarak öğrenmeye çalıştık.

Bu amaç doğrultusunda Trabzon'da Süleyman Efendi ye ait olan bir kız yurduna gidip görüşme imkânı bulduk. Bizi gayet sıcak bir şekilde karşılayan yurt müdiresi, tarikatları hakkında bilgi sahibi olmak istediğimizi duyunca önce tarikatın kendi içerisindeki genel ibadet ve işleyişinden bahsetti. 'Sonra ise kendisine tarikata üye olmak için ne gibi koşullar

aramaktasınız? ‘ sorusunu yöneltmemiz üzere :‘üniversite veya örgün eğitimden herhangi bir eğitim görmekte misiniz’ sorusuyla karşılık verdi. Bunun üzerine evet cevabını alınca. ‘İşte bizim tarikatımızda belki de en temel prensip budur. Kadın müritler ve yurtlarımızda dini eğitim almak isteyen kız öğrencilerimizin örgün eğitim olarak herhangi bir eğitim kurumunda eğitim görmelerini uygun bulmuyor ve eğer ki tarikatımıza girmek isterlerse açık öğretimden okullarında devam etmeleri gerektiğini kendilerine söylüyoruz.’ Tabi aldığımız cevap her ne kadar sözüm ona günümüz eğitim toplumu için enteresan ve kabul ettirilmesi zor gelse de müdire hanım bize Kuran-ı Kerim sesleri yükselen yan odada, tıp 4. Sınıfı bırakıp bu yurda kız öğrencilere Kuran-ı Kerim öğretmek için gelen bir kız öğrencinin olduğunu söyleyince bu duruma olan şaşkınlığımız daha da katlanıyor. Fakat daha sonra kendileri bizi de bu tarikata intisap için gelme noktasında Kuran ve ayetlerle ikna etmeye çalışınca, aslında bu ‘ikna etme’ durumunun ne kadar da imkânsız olmadığını anlıyoruz.

Belki de kadın müritler için çok önemli bir durum teşkil eden eğitim kısıtlaması durumuna Nakşîliğin hemen hiçbir kolunda rastlanmamaktadır. Çünkü görüşme yaptığımız kadın Müritlerden biri bize menzil dergâhında üniversiteli gençlerin oldukça yoğunlukta olduğu bilgisini iletmekteydi.

Nakşibendî tarikatında bireyin sosyal hayatına derinden değişimlere yol açacak(kıyafet, eğitim, meslek hayatı vb.) uygulamaların olmadığı bilgilerini müritler aracılığıyla teyit ettik. Bu noktada değineceğimiz bir başka durum da Nakşibendî tarikatına ait olduğu bilinen yapılar; Emsey Hastanesi, Semerkand Yayınları, Semerkand tv kanalı, Menzil kebab, öğrenci evleri gibi. İşte kanaatimce Nakşibendîlik en çok bu noktalarda tercih edilme konusunda da diğer tarikatlardan ayrılmaktadır. Çünkü bu tarikata mensup olan insanlar; ekonomik, siyasi, eğitim vb gibi hiçbir konuda kısıtlanmaya maruz kalmamaktadır. Nakşibendî tarikatı özellikle tekkedeki ‘genç sofi’ potansiyeliyle dikkat çekmektedir. Kişileri sosyal hayattan kısıtlamayan, sosyal hayata uyum sağlayıp; tv kanalı, hastane, yayın-basım, yemek sektörü, giyim sektörü gibi birçok alanda da kendi bünyesindeki gençlere çalışma alanı sağlamaktadır. Ve bu işletmelerde Nakşibendî tarikatına mensup erkek-kadın çalışanlar da bulunmakta, yani özellikle kadınları çalışma hayatından ve sosyal organizasyonlarından soyutlayan bir durumla karşılaşmamaktadır.

Ağrı’da ki kadın müritlerin sorumlularından(vekillerinden) biri olan bir hanım efendiyle kısa bir tanışma imkânı bulunca da bu konuya tam kanaat getirmiş olduk. Ağrı devlet hastanesinde babamın iş çevresinde de bu tarikata üye olan kişilerin olduğunu öğrenince oraya gittik ve birkaç anket yapma fırsatı bulduk. Daha sonra katılımcılardan biri, bizi röntgen biriminde çalışan ve Ağrıdaki kadın müritlerin sorulmalarından biri olduğunu söylediği bir hanıma

yönlendirdi. İşleri oldukça yoğun olduğu için merhabalaşıp iki kelam etme imkanı bulduğumuz hanım efendiye çalışma hayatını ve tarikatta onun gibi çalışan kadınların olup olmadığını, tarikatın bu duruma nasıl baktığını sorunca cevaben şunları söyledi’ benim meslek sahibi bir kadın olmam ve bununla birlikte bunun bir engel olarak görülmemeyip sorumlu insan statüsüne getirilebilmem zaten bu noktada tarikatın tutumunu gösterir. Sadece ben değil bu hastanede tarikat mensubu başka kadın arkadaşlarda var.’

Görülmektedir ki sosyal bir varlık olan ‘insan’ söz konusu din olsa bile sosyalliğinden belli noktalara kadar vazgeçebilmekte ve bu durum kişinin tercihlerini de etkilemektedir. Tabi bu demek değildir ki Adıyaman’ın bütün müritleri oldukça aktif bir şekilde sosyal hayata katılmaktadır. Zira tekkede tam bir sofi hayatı yaşayan, kadın erkek çizgisine, müzik ve teknolojiye oldukça dikkatli yanaşan ve kendi bu noktada ciddi anlamda soyutlayan sofilerde vardır. Fakat dediğimiz gibi bu bir ‘takva ‘ derecesidir ve tamamen tercihe kalmış durumdadır.

d. Nakşîlikteki ‘Hafi zikir’ Şekli

Anket ve mülakatlar sonucunda özellikle Nakşîliğin tercih edilme sebebi olarak karşımıza çıkan bir başka neden ise Nakşîlikteki ‘Hafi’ yani gizli zikir şekli olmuştur. Bu nokta da katılımcıların tutumunu ölçmek için ‘Naşîliği seçme sebebiniz nedir?’ sorusu yöneltilmiş ve altında bazı seçenekler sunulmuştur. Bu seçeneklerden biri ise katılımcıların bu noktadaki tutumunu ölçebilmek adına, yönlendirici olmaması için zikir şekliyle ilgili direk soru yöneltilmeyip ‘ Ve tarikatı diğerlerinden ayıran bazı özellikler var’ seçeneği sunulmuş ve yanına eğer varsa bu özelliklerin ne olduğunun belirtilmesi için bir boşluk bırakılarak cevaplama imkânı verilmiştir. Bunun karşılığında bu seçeneği cevaplayan bütün katılımcıların. ‘hafi zikir’ özelliğini yazdıkları görülmüştür. Tarikatlarda adap ve erkânın farklılaşabildiğini fakat sonuç itibariyle hepsinin aynı kaynaktan beslendiğini biliyoruz. Silsile aynı olsa bile farklılıklar muhakkak ki doğaldır. Bu noktada Görüştüğümüz vekil bize şu bilgileri aktarmakta: ‘Tarikat dediğimiz kurumlar tıpkı birer mektep gibidirler. Esasen tarikatların hepsi aynı seviyededir. Hiçbirinin diğerine üstünlüğü olmamakla beraber, sadece meşrep farklılıkları bulunmaktadır. Zikir şekli de belki de tarikat yapılarındaki farklılıkların en başında gelmektedir. Bir nehir düşünün ki temel bir kaynağı olmakla beraber birçok kola ayrılmaktadır. Tarikatlar da esasen aynı bu durumu teşkil eder. Kaynak birdir; Kuran-ı Kerim, Ehli sünnet ve Hz Muhammed’in yaşayış ve ahlakı, yani Kuran-ı Kerim ahlakı. Fakat bu kaynağın aktığı kollar farklılaşabilirler. Dere yatağından taşmayıp, yolundan sapmadığı sürece her kol kaynağından beslenmektedir. ’

Zikir Allah'ı daima hatırdâ tutmak ve verdiği sayısız rızıkları hatırlayarak karşılığında şükre hazırlanmaktır. Nakşilikteki hafi zikirden ayrı olarak diğer tarikatlardaki zikir şekillerine kısaca değinmiştik daha önce, e gene kısaca örnek verecek olursak; Mevlevilikte Sema yaparak, Halvetilikte oturarak ve hafif sallanarak, Rufailikte Zikr-i kıyam, Kadirilikte Devran yeni zikir halkası oluşturarak yapılır... Şekillerinde farklı farklı zikir türleri bulunmaktadır.

Menzil Dergahına İntisap ve Sekiz Şartın İfası

Bu bölüme kadar bireylerin neden bir tarikata ihtiyaç duyduğunu ve bunun yanında neden Nakşibendî tarikatını tercih ettiklerini açıklamaya çalıştık. Bu bölümde ise, Nakşibendî tarikatına girmeye karar veren bir kimsenin Menzil dergâhında geçtiği yolları ve yerine getirmesi gerek 'sekiz şartı' anlatmaya çalışacağız. Bu bölümdeki bilgileri daha iki gün önce Menzil ziyaretinden dönmüş bir müridin anlatımları üzerinden aktaracağız. Biz Nakşibendîliğe intisap etmekten bahsederken, tarikatın ciddi manada zor kurallarının olmadığını söyledik. Her ne kadar ciddi manada kişiyi zorlayan koşullar aranmasa da mensup olmak için yerine getirilmesi gereken bazı ibadet ve şartlar tabi ki de Nakşibendî tarikatında da bulunmaktadır.

Nakşibendî tarikatında da tıpkı diğer tarikatlardaki gibi ilk adım tevbe ile başlamaktadır. Tövbe alma bir bakıma üyeliğe kabul töreni gibi bir uygulamadır. Tüm tarikatlarda olduğu gibi Menzil Nakşibendî tarikatına da tövbe ile girilir. Müritlerden ilk önce işlemiş oldukları günahlardan dolayı tövbe etmesi istenir. Tövbe bir uyanış, günahlardan kurtulmak için Allah'a yakarış ve müritlik yolunda ilk adımdır. Müridler, nefis ile mücadeleye tevbe ile başlar. Kuran-ı Kerim de müminleri günahlarından arınmak ve Allah'tan af dilemek için tevbe ye çağırır: "Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe ediniz.

Tövbe ye başlamadan önce uzak yollardan gelen müritler ve müritliğe aday olan kişiler öncelikle dergâha vardıklarında hangi namazın vakti geldiyse abdest alarak namazlarını camide eda ederler. Ardından yolculukları hayırlısıyla sona erdiği ve dergâha ulaştıkları içinde 2 rekât 'şükür namazı' kılınır. Daha sonra da vakit nazımının tesbihati yapılır ve tövbe alma işlemine başlanır.

Yeni tövbe alanların, kendilerine daha tecrübeli mürit ve vekiller tarafından verilen talimatları dinlemesi ve sekiz şartı mutlaka yapması gerekir. Menzil Nakşiliğine intisap için aday kadın ve erkekler şeyhin vekilinin elini tutup şu sözleri tekrar eder "Ya Rabbi! yapmış olduğum bütün günahlardan pişmanım. Keşke yapmasaydım. İnşallah bir daha yapmayacağım. Kendime Seyyid Sultan Abdalbaki'yi şeyh seçtim." Bu cümleler üç kere tekrarlanır. Sözler tekrar edildikten sonra önde gelen bir müritten talimat alınır.

Daha sonra ise tövbe niyetiyle boy abdesti alınır. Boy abdestinde ise Nakşîliğe mahsus bir farklılık vardır ki o da boy abdesti alınacak suyun soğuk olmasıdır. Müritlerin boy abdestlerini almaları için özel olarak hazırlanmış yan yana sıralı onlarca banyo bulunmaktadır. Bu banyolara giren müritlerin dine daha uygun olması ve meleklerin onlardan uzaklaşmaması açısından bir ‘peştamal’ ile banyoya girdikleri, tamamen soyunuk halde bulunmadıkları yaptığımız görüşmelerde bize aktarılan bilgiler arasında. Kişinin nefsiyle baş etmesi ve soğuk suya rağmen abdestini tamamlaması tövbenin zorlu koşullarından biridir. Bu boy abdesti sırasında müritler ‘Rabbim ben vücudumun dışını yıkıyorum, sende içimi yıka, nurlandır.’ Cümlesini söyleyerek abdestlerini tamamlar.

Gusül abdestinden sonra iki rekât istiare namazı kılınır. Namazdan sonra müritler vekilin söylediklerini tekrar eder. Gözler kapalı 25 kere dil ile “Estağfurullah” dedikten sonra, sekiz defa Fatiha suresini okur. Okunan her Fatiha’nın sonunda önce Hz. Peygamber ve ashabın ruhları, daha sonra sırasına göre sadatta yerini alan şahısların ruhu yâd edilir. Sekiz şartı yaparken sadatların isimlerini bilmeyenler her Fatiha’da gözlerini açıp, Fatiha’yı hediye edeceği sadatın isimlerini okuyup hediye edebileceği gibi, sekiz Fatiha’yı ard arda okuyup kendisine sayılan evliyaların ruhlarına hediye edebilir. Daha sonra ölüm ve mürsit rabıtası yapılır. Bayan müride, 15–20 dk rabıtanın sonra sağ tarafına sünnet üzere yatar. Evli bayanlar eğer esleri izin verirse ayrı yatar, esleri ayrı yatmalarına izin vermezlerse, bayan müride adayları kendileri ve esleri için iki örtü kullanırlar. Böylece sekiz şart tamamlanmış olur. Sekiz şartın başlangıcından güneş doğuşuna kadar yemek, içmek ve konuşmak yasaktır. (Yıldırım, 2009: 43).

Sekiz şartı yerine getiren kadın ve erkek müritlerin tarikat üyeliği ve tarikat yolculuğu böylelikle başlamış olur. Bu tarikat yolculuğunda artık müritleri; vird çekme, zikirle ve rabıtalara katılma, bulunduğu şehirdeki sohbet günlerine katılma, ihtiyaç duyduğu dönemlerde tarikat vekillerinden tövbe alarak tövbe tazeleme, yine ihtiyaç duyduğu ve imkan bulduğu zamanlarda tarikat merkezine ziyaretler yapma şeklinde bir serüven beklemektedir. Tabi bahsettiğimiz bu sıralamalar ve uygulamalar, tarikata gerçekten gönül bağıyla bağlı olan ve bütün gerekleri yerine getirmeye çalışan müritler için geçerli. Zira tarikata intisap edip el aldıktan sonra pasif üyelik potansiyeli gösteren üyelerin olduğu da yaptığımız görüşmelerde aldığımız bilgiler arasında.

Tarikata intisap eden birey sayısı oldukça fazla olduğundan tarikat Şeyhinin bizzat kendisinden tövbe almak oldukça zordur. Ama yine de Erkekler için bu durumun kadınlara nazaran daha kolay olduğunu söylemek gerekir. Çünkü Şeriate dayanan bazı uygulamalardan dolayı kadın bireyler direk tarikat şeyhinde tevbe alamazlar. Onlar tarikat şeyhinin eşi ve

kadın vekiller aracılığıyla bu ilk ritüeli gerçekleştirmektedirler. Erkekler ise tevbe, yani el alama dediğimiz durumu ya vekil aracılığıyla, ya da tarikat Şeyhinden el alarak gerçekleşmektedir. Fakat biz tarikata intisap eden kişi sayısının çok olduğunu ve bundan dolayı Şeyh'ten direk el alınmasının oldukça zor olduğunu ifade etmiştik. Bu sıkıntı karşısında tarikatın bulmuş olduğu bir uygulama vardır ki buna da 'sarıkla el alma' ya da 'halatla el alma' denmektedir. Tarikata giriş ve ibadetleri bize anlatan beyefendi bize bu durumu şöyle anlatmakta 'Şeyh'e bir halat ve ya uç uca bağlanmış sarıklardan oluşan bir ip uzatılır. Daha sonra tövbe almak üzere mübarek'in huzurunda bulunan insanlar bu sarığa tek tek elleriyle tutunur.

Aslında sayı oldukça kalabalıktır ve şimdiye kadar bu şekilde tövbe alan müritlerin sayısı nedir? Diye hiç merak etmemiştim. Ama demek ki sizinle bu gün bu konuyu konuşmak nasip olacakmış ki, ilk defa acaba kaç kişi bu halattan ek alıyor diye merak ederek, iki gün önce bu kişileri saymaya çalıştım. Ve yanlış hatırlamıyorsam, ortalama 270 gibi bir rakam saymıştım.' Mülakat yaptığımız beye tövbe alma sırasında herhangi bir öncelik tanınıp tanınmadığını soruyoruz. Kendisi ise bize, dergâhtan evlerine kısa sürede dönecek olanlara diğer müritlerden daha öncelikli davranıldığını ve o şahısların eğer erkek ise 'halattan' yani direk Şey'ten tövbe almayı beklemeden vekillerden tövbe aldıklarını ifade ediyor.

Tövbe alma sırasında bahsettiğimiz 'vekil' kavramı tarikat yapılanmaları için oldukça hayati bir önem taşımaktadır. Vekillik dediğimiz bu yapılanmanın tarikat yapısı içerisindeki en önemli görevi irşad vazifesini yerine getirmektir. Vekil kimseler tarikat merkezi dışındaki illerde bulunarak buralarda tarik merkezine gitme imkânı olmayan kişilere el vermekte ve kişilerin tövbe alarak tarikata intisabını sağlamakta, tarikatın temel öğretilerini çevrelerine ve isteyenlere anlatarak tarikata olan üyelik sayısını arttırmaktadır. Böylelikle üye sirkülasyonuna ciddi bir katkı sağlayarak tarikatın üye potansiyeli hacmine ciddi bir katkı sağlamaktadır. İrşad vazifesi dışında vekil kişilerin üstlendiği başka roller de bulunmaktadır; tarikata zaten üyeliği bulunan ama tövbe tazelemek isteyen kişilerin tövbe almasını sağlamak, tövbe şartlarından biri olan istiare uykusundan sonra görülen rüyayı yorumlamak, müridin danışmak ve akıl almak istediği konularda müride yol göstermek... Vekil kişilerin rolleri arasında sayılabilir.

SONUÇ

Tarikat yapılanmaları tarihsel süreç içinde birey ve toplum açısından önemli işlevlere sahip birimlerden biridir. Tarihsel seyirde tarikatların ortaya çıkışı belli bir süreçten geçmiş, zühd, tasavvuf ve en nihayetinde tarikatlar dönemi şeklinde bir seyir izleyerek ele aldığımız

tarikatlar dönemi oluşmaya başlamıştır. Hz. Muhammed'in vefatı üzerine insanların dini sorularını cevaplayacak, doğru bilgileri doğru kaynaklardan aktaracak kişilere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. İlmî yeterliliği olan ve gerekli bilgileri Kur'an ve sünnet aracılığıyla aktaran kişilerin ortaya çıkmaya başlamasıyla yavaş yavaş tarikat, şeyh, tekke, mürit gibi kavramlar ortaya çıkmış, ve nihayetinde bu kavramların tamamını içine alan tasavvuf ilmi oluşmaya başlamıştır.

Türkiye'deki tarikat silsilesine mensup tarikatlardan biri olan Nakşibendî tarikatını ele aldığımız bu çalışmada, bazı hipotezlerden yola çıkarak çalışmamızı şekillendirmeye çalıştık. Çalışmanın ana merak konusu 'insanların neden bir tarikata üye olma gereksinimi hissetmesi' idi. Bunun yanında cemiyet hayatının en bariz getirisi olan yalnızlaşma hissinden kurtulma isteğinin insanları tarikat üyeliğine iten temel etken olduğunu söyleyip, aynı zamanda acaba bireyleri tarikat üyeliğine iten başka temel etkenler var mıdır, tarikatın bireyler açısından önemi ve işlevi nedir, tarikat yapıları zaman içerisinde bir işlev değişimine uğramış mıdır? Gibi sorulara da cevap aramaya çalıştık.

Çalışmanın istatistiksel sonucu göstermektedir ki en az yalnızlaşma hissinden kurtulmak kadar bireyleri tarikat üyeliğine iten başka etkenler de mevcuttur. 'Bir tarikata üye olma gereksinimi hissetme sebebiniz nedir?' sorusuna cevaben üyelerin % 40 ı yalnızlık duygumu gidermek seçeneğini işaretlerken, % 25'i 'dini eksikliklerimi gidermek' seçeneğini, % 20'si; kişisel tercih ve merak seçeneğini % 10'u kötü alışkanlıklardan uzak durmak seçeneğini ve % 5'lik kısmı da aile ve akraba yönlendirmesi seçeneğini işaretlemiştir. Sonuç olarak yalnızlık duygusunu giderme isteğinin başat istek olmasının yanı sıra kişisel merak ve dini eksiklikleri giderme isteklerinin de oransal fazlalığı dikkat çekmiştir.

Başka bir hipotezimizde ise; Dini bağların zayıfladığı günümüz modern toplumunda, insanların tarikat gibi dini oluşumlara manevi ve psikolojik açıdan ihtiyaç duyduklarını iddia etmiştik. Yaptığımız çalışmada uygulanan anketteki 'zikirlere katılmak beni psikolojik olarak rahatlatıyor,' ifadesinde katılımcılar % 70 oranında kesinlikle katılıyorum seçeneğini işaretlemiş ve böylelikle bu tezimizde akademik olarak doğrulanmıştır.

Bunların dışında, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ve şifa ümidi gibi etkenlerinde bireyleri tarikat üyeliğine iten diğer nedenler olduğunu gördük. Genel olarak yaptığımız çalışmanın sonuçları göstermektedir ki bireylerin tarikat üyeliğinin altında birçok farklı etken yatmaktadır.

Tarikat üyeliğine neden ihtiyaç duyuluyor? Sorusundan ziyade bir de bireylerin 'neden Nakşibendî' tarikatını seçtiğini tespit etmeye çalıştık. Zira ülkemizdeki tarikat silsilesi içerisinde birçok tarikatın bulunduğu bilinmektedir. Bireylerin tercih sebebini ölçmek için

anketimizde ‘bu tarikatı seçme sebebiniz nedir?’ şeklinde bir soru yönelttik. Ve işaretlenen seçenekler doğrultusunda Nakşibendî tarikatının tercih edilme sebepleri olarak karşımıza şu noktalar çıkmaktadır 1: aile ve arkadaş çevresinin bu tarikata üye olması, 2: tarikat geleneklerinin bireylerin sosyal hayatlarını kısıtlamaması 3: tarikattaki hafi zikir türü, 4: tarikata intisap için zorlu koşulların aranmaması.

Karşımıza çıkan bu dört temel nedeni akademik olarak yaptığımız anket ve mülakatlarla da, nitel ve nicel bir şekilde onaylamış olduk. Şöyle ki ‘Bu tarikata üye olma sebebiniz nedir?’ sorusuna cevaben müritlerin % 40’ı ‘bu tarikatın yapısı bana daha uygun’ seçeneğini işaretleyerek cevaplamış ve mülakatlar esnasında da tarikatın kendilerinin sosyal hayatını kısıtlamadığını dile getirmişlerdir. Daha önceki bölümlerde de tarikatın kadın vekillerinden birinin hemşirelik yaptığını belirtmiştik. Aynı zamanda görüşme yapılan müritlerin eğitim düzeylerinin lise ve üniversite etrafında yoğunlaşması da tarikatın bireylerin sosyal yaşantısını kısıtlamadığını göstermiş oldu. Ayrıca Nakşibendî tarikatındaki hafi zikir türünün de tarikatın tercih edilme sebepleri arasında olduğu görüldü. Cerhi, yani sesli ve dıştan değil de sessiz ve içten zikri benimseyen Nakşibendî tarikatına mensup müritler, zikrin sessiz yapılmasının daha makbul olduğunu, eğer sesli ve dıştan yapılırsa ‘zikre riya karışacağını’ düşünmektedirler. Ayrıca tarikata mensup olmak için; erkeklerin sarık, cübbe şalvar, kadınların ise çarşaf giymesi, örgün eğitimden ayrılması vs. gibi zorlayıcı koşulların aranmaması da Nakşibendî tarikatının tercih edilme sebepleri arasında karşımıza çıkan sonuçlardan bir diğeri oldu.

Araştırmada tespit edilmek istenen bir diğer nokta ise ‘tarikatın bireyler için önemi ve işlevini’ belirlemektir. Bu doğrultudaki tutumları ölçmeye yönelik ifadeler içeren bazı tablolar müritlere sunulmuştur. Ve sonuç olarak bireyler açısından tarikatın önem ve işlevleri şöyle tespit edilmiştir; 1: psikolojik rahatlık sağlaması, 2: sosyal yardımlaşma ve dayanıma hissini doyurması, 3: dini daha anlamlı yaşaması için katkı sağlaması, 4: dini eğitime katkı sağlaması, 5: kötü alışkanlıklardan (alkol, sigara, kumar) sakındırması. Şeklinde bazı temel sonuçlara ulaşılmıştır.

Esasında bu sonuçlar aklımıza tarikatlarla ilgili, ‘tarikatlar işlev değişikliğine mi uğruyor ’ şeklinde bir soruyu da getirmektedir. İnsanların ibadet ve manevi doyum sağlamak için intisap ettiği tarikat merkezlerine artık; şifa bulmak, kötü alışkanlıklardan kurtulmak, psikolojik olarak rahatlamak, yalnızlık duygusunu gidermek gibi farklılaşan amaçlardan ötürü intisap eden müritlerin varlığı dikkat çekmektedir. Tabi bunların yanında; dini eğitime katkı sağlamak-dini eksikliklerini gidermek, kişisel tercih ve merak, İslamiyet’i daha anlamlı yaşamak gibi tarikat temeline uygun amaçlardan ötürü tarikata intisap eden bireyler de yok değildir. Fakat dikkat çekmek istediğimiz nokta “tarikat yapısının günümüz toplumu içersinde

bir 'işlev çeşitliliği' yaşamasıdır." Tarihte alkol tüketip tarikata mensup olduktan sonra bu alışkanlığını bırakan şahıslara rastlamak tabii ki de mümkündür. Fakat eski tarihlerde bu durumdaki kişilerin sayısının bir elin parmaklarını geçmediği bilinmektedir. Günümüzde ise durumun bir değişim sürecine girdiği görülmektedir.

Her ne kadar tarikatlarda işlev farklılıklarının oluştuğunu söylesek de yaptığımız çalışma da göstermiştir ki tarikat yapılanmaları hala temel amaçları olan 'dini eğitim' amacından sapmayarak gerek tarikat merkezi gerekse de diğer illerdeki vekillik uygulamasıyla insanların manevi eğitimlerine katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Küçük, Hülya (2015). **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş**, 4. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat .

Kara, Mustafa (2014). **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, 11. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları .

Türer, Osman (2015). **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul: Ataç Yayınları .

Ceyhan, Semih (2015). **Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür**, 1. Baskı, İstanbul: İsam Yayınları .

Bardakçı, Mehmet Necmettin (2005). **Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf**, 2. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları .

Yılmaz, Kamil (2000). **Anahtarlarıyla Tasavvuf ve Tarikat**, İstanbul: Ensar Neşriyat

Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (2006), İstanbul .

Kurt, Abdurrahman (2014). **Din Sosyolojisi**, İstanbul, 7. Baskı, İstanbul: Sentez Yayıncılık .

Bayyığıt, Mehmet (2014). **Din Sosyolojisi**, 1. Baskı, Konya .

Güngör, Erol, (1996). **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, İstanbul, 3. Baskı: Ötüken Neşriyat .

TEZLER

Yıldırım, Sunay, (2009). **Menzil Nakşîliği Kadın Cemaati Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Adıyaman Örneği**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ .

Aybudak, Utku, (2014). **Nakşibendîliğin Politik Evrimi ve İskender Paşa Cemaati**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara .

Kaya, Hakan, (2011). **17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Nakşibendîlik**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara .

MAKALELER

Yanmış, Mehmet ve Aktaş, Ahmet (2015). “Diyarbakır Sultan Şeymuse Ezzuli Dergâhı Örneğinde Tarikatların Toplumsal İşlevleri”. **International Journal of Kurdish Studies**, Sayı 1 .

İNTERNET KAYNAĞI

Kına, Hüseyin Salih, **Aidiyet Şuuru**, Yeni Makale: <http://www.yenimakale.com/huseyin-salih-kina.html>, (01.08.2013) .